

MO/

Special

Winter 2012
Nummer 234/235
Jaargang 31

Samenlevingsopbouw

Visies / Analyses / Opinies

De toekomst van samenlevings- opbouw

Inhoud

Interviews

Meer zelf doen: het moet, maar het is moeilijk

5

Interview met de nieuwe hoogleraar samenlevingsopbouw **Justus Uitermark**. Over de verwachtingen rondom burgerkracht, zelforganisatie en het belang van netwerken.

Opbouwwerk houdt de network society open

18

Hans Boutellier, directeur van het Verwey-Jonker Instituut, aan het woord over de essentie van opbouwwerk, professionaliteit en de rol van het opbouwwerk in onze chaotische netwerksamenleving.

Beschouwing

14 Mensen helpen zichzelf te helpen

Door Gui van Hooijdonk

Terugblik op de thema's die de afgelopen decennia speelden in het opbouwwerk, en de gevolgen daarvan voor de aard van het werk. Bezuinigingen, PCG-beleid, sociale vernieuwing en stedenbeleid passeren de revue.

Portret

26 Ahmed, Portret van een coachende bewoner

Door Ton van der Pennen

Coachende bewoner Ahmed is een de best persons die centraal staan in 'Best persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk'.

Discussie

40 Met zes adviezen de crisis uit

Door Ria de Wit

Een groep professionals en extern deskundigen komen gezamenlijk tot diverse adviezen over de rol van het specialisme opbouwwerk in de huidige samenlevings-opbouw.

Beschouwing

54 Van woningcorporatie naar wijkcoöperatie

Door Martien Kromwijk

Woningcorporaties kunnen wel degelijk een sleutelrol blijven spelen in de wijk. Tenminste als ze aansluiten bij het groeiende rizoom van sociale duurzaamheid.

Colofon

Redactie Henk Krijnen (hoofdredactie), Kitty van den Hoek, Chris Veldhuysen

Eindredactie Coby van Geffen

Medewerkers aan dit nummer Cindy Cloïn, Robert Blom, Paul Vlaar, Gui van Hooijdonk, Frans van der Heijden, Harry Broekman, Ton van der Pennen, Catrinus Egas, Nico de Boer, Ria de Wit, Nick Bolte, Wil Vugts, Martien Kromwijk, Erik Spaink, Leonie Thush

Foto omslag Emile Luider/HH

Basislay-out en DTP Vadding/Len Blonk

Druk HSGB, Tiel

Uitgever MOVISIE, Utrecht

Distributie Hexspoor, Boxtel

Abonnementenadministratie

Telefoon: 0411-622683
E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl
ISSN:0920-2187
Opzeggen schriftelijk voor 1-12-2012 bij Abonnementen-administratie Mo/samenlevingsopbouw, Antwoordnummer 16524, 5280 WJ Boxtel

Redactie Mo/samenlevingsopbouw

Catharijnesingel 47, 3511 GC Utrecht,
Telefoon: (030) 789 2015, Fax: (030) 789 2111,
E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl,
Website: www.movisie.nl/mosamenlevingsopbouw

Mo/samenlevingsopbouw verschijnt viermaal per jaar.

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

Interviews

Sociale verandering komt niet uit een koekjesfabriek **48**

Een gemeenschappelijke agenda, handelingsruimte voor professionals, en vooral: een prominente positie voor bewoners. Voor oud-minister **Ella Vogelaar** zijn het dé elementen voor een succesvolle wijkaanpak.

Samenleving heeft behoefte aan bestuurlijk opbouwwerk **58**

Wijkprofessionals als opbouwwerkers moeten ervoor zorgen dat ze lokale bestuurders bij de les houden, vindt oud-wethouder **Rodney Weterings**. Anders bestaat de kans dat burgerkracht sluitpost wordt, in plaats van een nieuwe manier van werken.

Columns

Maatschappijkritiek

Paul Vlaar

13

De coöperatieve professional

Catrinus Egas

30

Burgers aan het stuur

Wil Vugts

53

Veel spullen, weinig hoop,

Teun Hofmeijer

68

Opinie

10 Welzijnswerk nieuwe stijl: Ontstijg de wijk

Het welzijnswerk moet niet langer wijkgericht, maar netwerkgericht werken, betoogt **Robert Blom**. En mensen, hun netwerken, hun behoeften en mogelijkheden als uitgangspunt nemen.

23 Toekomst samen-levingsopbouw?

Heeft samenlevingsopbouw toekomst, vraag **Harry Broekman** zich af. Of: heeft de toekomst nog iets aan wat we de afgelopen tijd benoemden als samenlevingsopbouw?

45 De eerste der Mohikanen?

Burgerinitiatieven blijken beter te beklijven als ze professioneel worden begeleid, vindt **Nick Bolte**. Ergo:

professionals verhogen het rendement van burgerkracht!

62 De stap naar overheidsparticipatie

Burgers kunnen steeds meer, de overheid steeds minder. Maar voor het realiseren van hun ideeën blijven burgers hulp nodig hebben. Ook van de overheid. Maar, vindt **Erik Spalink**, dan wel een overheid met een geheel andere, ruimtegevende rol.

65 PLUG Den Haag, Energie en ideeën van en voor de stad ... en van en voor mij!

Als inwoner van Den Haag PLUG-gezet **Leonie Thush** haar vaardigheden, ervaringen, kennis en netwerken in voor concrete uitdagingen in de stad. Geen vrijwilligerswerk, wel PLUG.

Boeken

Het opbouwwerkboek van de 21ste eeuw

Door **Nico de Boer**

Welke boeken waren het meest populair de eerste jaren van deze eeuw? Tien korte signalementen op basis van een bliksemenquête.

32

Het laatste nummer

Na 31 jaargangen en ruim tweehonderd nummers houden we ermee op. Dit is het laatste nummer van MO/Samenlevingsopbouw. We eindigen in stijl, en toch ook verwachtingsvol. Getuige deze dikke special over de toekomst van samenlevingsopbouw. In dit themanummer wordt vooral vooruitgeblkt. Optimistisch, maar kritisch en met realiteitszin. En zeker ook met gevoel voor traditie: voor al het bruikbare dat zich onder de vlag van samenlevingsopbouw heeft ontwikkeld en dat al dan niet waarde in de toekomst heeft. Het oordeel is aan u!

Vernieuwing

Sinds haar oprichting is MOVISIE de uitgever van MO/Samenlevingsopbouw. Naast dit tijdschrift geeft MOVISIE nog twee andere bladen uit: TSS en Vakwerk. De tijd is gekomen om de krachten te bundelen. Volgend jaar zullen deze drie tijdschriften opgaan in een nieuw Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken. Door onze energie te richten op de uitgave van één blad zijn we in staat om een kwaliteitsinvestering te doen.

Een nieuw Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken...

Het nieuwe Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken zal begin 2013 het licht zien. We hebben de ambitie om een aantrekkelijk blad te maken dat op scherpzinnige wijze weet aan te sluiten bij de cruciale ontwikkelingen in het sociale veld. Het tijdschrift zal de belangrijke sociale kwesties van deze tijd agenderen, ontleden en duiden. De onafhankelijke redactie richt zich speciaal tot degenen die vanuit hun werk of persoonlijke inzet bij deze onderwerpen betrokken zijn. We zullen net als voorheen stimuleren tot reflectie, maar dieper gravend. Want scherper inzicht in de alledaagse werkpraktijk, in wat wel en wat niet werkt, wordt steeds belangrijker.

...met ruime aandacht voor professionele ontwikkeling en samenlevingsopbouw

In het nieuwe blad wordt de focus scherp gericht op professionele ontwikkelingen. Welke nieuwe interactie ontstaat tussen burgers en professionals? Kristalliseren zich bruikbare opvattingen uit over het soort vakmanschap dat we tegenwoordig nodig hebben? Voelen ook managers, bestuurders en beleidsmakers zich verantwoordelijk voor de ontwikkeling van professionele kwaliteit? Vraagstukken op het vlak van samenlevingsopbouw zullen ruimschoots aan

bod komen. Nieuwe spelers – professioneel werkzaam in onder meer woningcorporaties, het politieapparaat, religieuze organisaties, sport, onderwijs, jongerenwerk en justitie – betreden de arena en houden zich – veelal vanuit specifieke invalshoeken – bezig met ‘samenlevingsopbouw’. Op velerlei plekken is men druk in de weer met nieuwe vormen van participatie, zowel in de stad als op het platteland. Soms zijn de initiatieven wijkgebonden, maar soms ook wijkoverschrijdend. Nieuwe beheers- en exploitatiemodi, waarbij burgers aan het roer staan, zijn in opkomst. Schoorvoetend ontstaan nieuwe arrangementen op het vlak van zorg, wonen en leefbaarheid, dichtbij de eigen leefwereld en met inbreng van de burger. Al met al: voldoende onderwerpen om talloze jaargangen mee te vullen!

Het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken

Het nieuwe blad verschijnt vier keer per jaar en elk nummer staat in het teken van een stevig en levendig thema waaraan ook een debat gekoppeld is waarbij u als abonnee van harte en gratis welkom bent. Het blad zal lijviger zijn dan elk van de huidige drie bladen en in een vernieuwde vormgeving verschijnen. Naast het blad is er een actieve website en komen er live debatten.

Henk Krijnen,
hoofdredacteur
MO/Samenlevingsopbouw

Marcel Ham,
hoofdredacteur
Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken

Meer zelf doen: **het moet, maar het is moeilijk**

Een ‘methode Uitermark’ kan en wil hij niet geven. Wel ontvouwt Justus Uitermark als nieuwe hoogleraar samenlevingsopbouw interessante ideeën over de verwachtingen rondom burgerkracht, zelforganisatie en het belang van netwerken in de samenleving. Een kritische, maar ook opbouwende blik op de toekomst van samenlevingsopbouw.

Tekst

Cindy Cloïn

Fotografie

Ruud van de Graaf

Wie is Justus Uitermark?

Justus Uitermark (34) is sinds 1 mei 2012 buitengewoon hoogleraar samenlevingsopbouw bij de Gradus Hendriks Leerstoel aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij doet onderzoek naar veranderingen op het gebied van samenlevingsopbouw, met speciale aandacht voor stedelijke vernieuwing en voor gemeenschapsvorming.

Uitermark studeerde sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam en is nu docent Sociologie. Twee jaar geleden promoveerde hij cum laude op de machtsverhoudingen in de Nederlandse integratiepolitiek. Binnenkort komt van dat proefschrift een publieksversie uit, *Dynamics of power in Dutch integration politics. From accommodation to confrontation*.

De maatschappij verandert voortdurend. En de laatste jaren gaat het extra hard, zo lijkt het. Burgerschap 2.0, zelforganisatie, eigen regie en eigen kracht; de overheid trekt zich terug en er wordt meer van 'de burger' verwacht. Maar hoeveel mensen – doorgaans verzonken in hun dagelijkse besognes – zouden zich bewust zijn van deze veranderingen? Weinig waarschijnlijk, terwijl er toch ook van hèn meer wordt gevraagd. De beweging die je ziet, is bij uitstek een beleidsbeweging, erkent Justus Uitermark, sinds 1 mei hoogleraar samenlevingsopbouw. "Dat neemt niet weg dat de samenleving de komende tijd inderdaad meer zelfoplossend vermogen moet tonen, terwijl iedereen het gevoel heeft dat hij of zij al zo druk is." Niet de makkelijkste opdracht dus. "De heilige graal heb ik niet in handen. Ik ben kritisch, maar ik zie ook mogelijkheden om meer te bereiken."

Als we een plekje hebben gevonden in de kantine aan de Kloveniersburgwal, verontschuldigt Uitermark zich voor zijn schorre stem en een hoestje. "Ik ben al de hele dag al aan het praten." Daar wilde ik het nu net over hebben. Er wordt wat afgepraat in de

sociale sector, op bijeenkomsten, conferenties en congressen. Sluit wat daar besproken wordt eigenlijk aan bij wat er in de samenleving leeft?

"Er is een omvangrijk en levendig praatcircuit, dat klopt. De agenda van die bijeenkomsten wordt vooral bepaald door beleidsontwikkelingen en bezuinigingen. De kanteling via de Wet maatschappelijke ondersteuning, de transitie in de jeugdzorg, het nieuwe gemeentelijke welzijnsbeleid. De regels veranderen, het krachtenveld verandert. En dat wil je natuurlijk met elkaar bespreken. Hoe pak jij het aan? Wat wordt er van ons verwacht? Soms komt dat wellicht wat naar binnen gericht en autistisch over. Zelforganisatie, burgerkracht, participatie: het gaat over burgers, maar het zijn de woorden van beleidsmakers. Ze worden niet breed vanuit de samenleving zelf geïnitieerd. Dat neemt niet weg dat het geen belangrijke bewegingen zijn. Als burgers in de toekomst niet meer zelf gaan organiseren, zullen er veel dingen verdwijnen: geen wijkbibliotheek meer, geen dagbesteding voor ouderen met lichte dementie, geen buurtcentrum met activiteiten en ga zo maar door. Dus in die zin sluit wat er besproken wordt zeker aan bij wat er leeft in de samenleving."

Zelforganisatie is goed voor leuke, niet voor noodzakelijke dingen

Er heerst tegenwoordig een sterk geloof in de kracht van de burger, in zelforganisatie. Hierdoor blijven voorzieningen overeind en blijven mensen elkaar steunen. Geloof jij daar ook in?

"Het is het ideaal van de vrijwillige samenleving die vormgeeft aan de publieke zaak. Het is makkelijk om je te laten verblinden door die voorbeelden waar zelforganisatie succesvol is. Want dat is inspirerend. Maar zelforganisatie is lang niet altijd een succes. Het is ook vaak ongelijk en grillig. Vertrouwen op zelforganisatie vergroot de ongelijkheid tussen groepen met en groepen zonder zelforganiserend vermogen. Niet iedereen kan het, of wil het. Bekijk een willekeurig internetforum: veel mensen hebben het gevoel dat het water ze aan de lippen staat, dat ze overal zelf verantwoordelijk voor zijn en dat ze te veel moeten. Ze hebben het druk met hun eigen leven, hun gezin, hun werk, hun vrienden, hun hobby's en ga zo nog maar even door. Het organiseren van allerlei initiatieven, zoals een filmavond voor wijkbewoners, doe je er eventueel bij als je al die andere dingen al hebt gedaan. Maar daardoor is het per definitie lastig. Als het al lukt, is het vaak vluchtig en kwetsbaar."

Hier raak je volgens mij een essentieel punt waar samenlevingsopbouw de komende jaren mee te maken krijgt. Er wordt enorm bezuinigd en er wordt meer van mensen zelf verwacht. En jij zegt: ik weet het zo net nog niet...

"Je kunt niet vertrouwen op zelforganisatie. Zelforganisatie is goed voor leuke dingen, niet voor noodzakelijke dingen. Het gaat zo hard met het overdragen van verantwoordelijkheden dat het haast lijkt of de overheid bijna niets meer kan. Dat is onzin. De overheid zou nog heel veel kunnen doen. De overheid heeft nog steeds heel veel middelen en heel veel menskracht. Opvallend is trouwens dat wel wordt ingezet op zelforganisatie maar dat tegelijk voorzieningen en instellingen die daar aan bijdragen worden gekort of opgeheven. Kijk bijvoorbeeld naar de druk op het opbouwwerk en wijkbibliotheeken die verdwijnen. De gaten worden niet automatisch opgevuld en dus gaan er belangrijke zaken die bijdragen aan een leefbare samenleving verloren."

Meer reflectie in de sociale sector

De enorme veranderingen die de komende jaren op stapel staan bij samenlevingsopbouw, vragen volgens Uitermark om meer zelfreflectie van de mensen en organisaties in de sociale sector. "Nu worden monitors en evaluaties vaak gezien als afleiding van het feitelijke werk. 'Dat is niet waar het om gaat', zeggen ze dan. Maar aan de andere kant laten ze na om aan te geven waar het dan wél om gaat. Kritiek op de criteria van de gemeente zou overtuigender zijn als professionals daar wat tegenover zouden stellen en zichzelf zouden monitoren en evalueren. Je zult toch op de een of andere manier moeten laten zien wat je doelen zijn en hoe je die bereikt. Vertel een goed publiek verhaal! Laat zien wat je doet, voor welke groepen, vanuit welke waarden en waarom uitgerekend jij dat goed kan."

Ik neem aan dat je ideeën hebt over hoe we dat zo goed en kwaad als het gaat kunnen voorkomen?

"Ondanks alle nuances en kritiek ben ik ervan overtuigd ben dat de samenleving meer zelfoplossend vermogen moet tonen. Samenlevingsopbouw is niet iets van de overheid. Het is niet iets van professionals. Ik heb de hoop dat er meer 'collaboratieve' vormen komen en dat je die netwerken kunt versterken. Die trend is al zichtbaar; je ziet het overal ontstaan. Onder bijvoorbeeld zzp-ers en op internet is samenwerking vanzelfsprekend. Uit die nieuwe economische verbanden zullen ook nieuwe sociale verbanden voortkomen, daar ben ik positief over."

Maar de vraag is dan wanneer het werkt en wanneer niet.

"Dat is inderdaad de vraag en die wil ik gaan beantwoorden. Dat antwoord zal sowieso genuanceerd zijn – het is duidelijk dat er niet één oplossing is. Toch zoek ik naar terugkerende patronen. Ik vind

netwerkanalyse heel interessant, omdat je zo die patronen in kaart kan brengen. Bij allerlei verbanden die ik heb onderzocht zie ik vergelijkbare patronen. Meestal begint het met een kleine groep mensen die veel samen doen. Zij zijn de trekkers en daar omheen bevindt zich een kleine schil van mensen die zich verwant voelen. En daar omheen zit weer een hele schil van mensen die af en toe eens meedoen en langskomen.

Als dat is hoe zelforganisatie werkt, en dat denk ik, dan kun je analyseren hoe je de werking kunt verbeteren. De kerngroep moet hecht zijn en diverse werelden in zich verenigen. En die kerngroep moet ervoor zorgen dat er in de schil daar omheen uiteenlopende ideeën en belangen samenkommen. Op dat moment kun je nieuwe gemeenschappelijkheid creëren. En daar kunnen heel verschillende belangen een rol spelen. De een doet mee voor de gezelligheid, de ander uit betrokkenheid bij de buurt, weer een ander is meer filantropisch bezig. Niet elk initiatief hoeft alles in zich te verenigen. Maar op het

Waarom zijn sommige netwerken succesvol, dynamisch en duurzaam en andere niet?

moment dat je een meer publieke uitstraling wil hebben en een grotere groep wil bereiken, moet je hier mee aan de slag. Je moet kijken naar hoe de kerngroep is opgebouwd en welke mensen daar omheen een rol spelen. Het is eigenlijk een soort micro-sociologie van zelforganisaties. Waarom zijn sommige netwerken succesvol, dynamisch en duurzaam en andere juist statisch en discontinu?"

Is dit iets wat sociale professionals moeten doen? Zij zijn ook zoekende naar hun nieuwe rol in een wijk, of bij het ondersteunen van een initiatief.

"Bij uitstek: ja. Als een professional tegen mij zegt: jij bent van de analyse en ik van de praktijk, dat zijn twee verschillende dingen. Dan denk ik: dan zou ik jou niet als professional in mijn organisatie willen. Want natuurlijk moet je als professional boven jezelf uitstijgen, naar de netwerken om je heen kijken, je positie in het krachtenveld bepalen. Iedereen, elke organisatie, kan op deze manier naar zichzelf kijken. Dat is redelijk cruciaal om tot een succesvol netwerk te komen. En zo wordt je positie robuuster en dynamischer.

Ik hoor nog te veel opbouwworkers praten over 'dat zij iets voor de mensen doen'. Ik snap het wel, maar ik vind het ook wat gemakzuchtig. 'De mensen' is niet specifiek genoeg. Voor welke groepen ben je nu actief, op wie drijft het initiatief en hoe kan het nog beter, dynamischer en vitaler worden? Probeer dat in kaart te brengen en juist die mensen te betrekken die je nog mist. Zoek de interessante schakels waardoor je andere mensen binnen haalt. De opbouwworker kan binnen zo'n netwerk een versterkende rol spelen. Dat is dus heel iets anders dan willekeurige

mensen aansporen om toch vooral mee te doen. Daar heb je niets aan als je zelforganisatie of burgerkracht wilt versterken. Die mensen ben je zo weer kwijt en leveren geen blijvende bijdrage."

Je kijkt nogal kritisch naar samenlevingsopbouw, ook naar de mensen die werken in de sector.

"Ik ben nu eenmaal fundamenteel ambivalent. Ik kom te veel professionals tegen die zeggen: 'Ik ben lekker bezig, buurtbewoners vinden mij aardig, we hebben leuke dingen gedaan en daar ben ik hartstikke trots op'. Het is wat mij betreft moeilijk te verkopen dat alleen op basis hiervan de overheid er veel geld in steekt. Ik wil als hoogleraar geen spreekbuis zijn die zegt dat het allemaal zo mooi en goed is en dat er vooral geld bij moet.

Aan de andere kant vind ik wel degelijk dat de sociale sector een belangrijke rol heeft bij het rechtvaardiger en menselijker maken van de samenleving. Ik erken het belang van initiatieven die werkelijk een bijdrage leveren aan gemeenschapsvorming, het tegengaan van eenzaamheid en het creëren van nieuwe verbanden et cetera. Er werken professionals die heel belangrijk werk verrichten. Maar het kan nog beter. Door met enige afstand te kijken en een spiegel voor te houden, hoop ik een proces in gang te zetten. Maar dat betekent niet dat ik ga zeggen hoe het zou moeten. Er is geen methode Uitermark."

Cindy Cloin is freelance journalist en auteur

Opinie

De wijk wordt tegenwoordig door professionals in het welzijnswerk gezien als de ideale schaal voor activiteiten. Hij lijkt bij uitstek de plaats die het mogelijk maakt om dicht bij de mensen te staan. Een plek van waaruit kan worden gestimuleerd om zich meer voor elkaar in te zetten. Maar is de wijk wel de logische plaats om de verbinding met en tussen burgers te zoeken?

Informele zorg is niet altijd buurtgericht: Stratenmakers Rick en Koos leggen een terras voor de oma van Rick

Tekst

Robert Blom

Fotografie

Mariët Sieffers

Welzijnswerk nieuwe stijl:

Ontstijg de wijk

Het welzijnswerk moet weer erop af. De wijken in, weer naar de mensen toe. Zowel voor het signaleren van mensen met problemen, het ondersteunen van mensen en voor actief burgerschap is de wijk tegenwoordig de plek waar de welzijnsprofessional zijn werk moet doen. Deze professional moet zijn wijk kennen en weten wat daar leeft. Moderne organisatievormen en methodieken hebben als gemene deler dat de wijk het werkgebied is, van wijkteams tot buurthulp en het stimuleren van buurtcoöperaties. De centrale gedachte is dat als we niet in de wijk zitten, we blijkbaar niet de aansluiting hebben met de mensen.

Betrokkenheid

Onderzoeken geven aan dat de wijk niet de plek is waar onderlinge hulp of betrokkenheid plaatsvindt. Zo geven we veel mantelzorg en informele hulp. Dit doen we echter vooral aan familieleden, en niet aan buurtgenoten. Familie woont vaak niet in dezelfde wijk. Het bekende onderzoek van Lilian Linders bevestigt dat hulprelaties los staan van de buurt. Het percentage Nederlanders dat vrijwilligerswerk doet, blijft onverminderd hoog. Maar het vrijwilligerswerk vindt vaak plaats binnen school, sportverenigingen

en kerken. De buurt als plek voor vrijwilligerswerk scoort veel lager. Het leven van mensen speelt zich niet in een beperkt, lokaal, gebied af. Mensen wonen nu op een plek, werken ergens anders, de familie woont weer ergens anders, en vrienden wonen verspreid op verschillende plekken. Kortom, het sociale leven is geografisch verspreid. En of we nu in dorpen of steden wonen, mensen kennen andere mensen, zijn betrokken bij elkaar, helpen elkaar. Naast de traditionele verbanden zoals kerken en georganiseerde sport-, cultuur- en vrijwilligersorganisaties zijn mensen steeds meer actief in andere verbanden. Deze verbanden zijn minder structureel en collectief, en meer op maat naar individuele wensen en ad-hoc. Een succesvolle actie als Serious Request en alle acties die we hiervoor met z'n allen organiseren, zijn een mooi voorbeeld van deze nieuwe vorm van betrokkenheid. Mensen zetten zich dus zeker wel voor elkaar in, maar vaak niet in de wijk.

Leefwereld van mensen

Nemen we de wijk als uitgangspunt, of de leefwereld van mensen? Ziehier een tegenstelling: de wijk staat niet centraal in het leven van mensen, maar wel in het welzijnswerk. Wat wordt nu de toekomst

Opinie (vervolg)

van het welzijnswerk? Komt de leefwereld van mensen weer centraal en past het welzijnswerk daar zijn inzet op aan? Of blijft het uitgangspunt de beleidmatige werkelijkheid waarin wijken een centrale plaats hebben? Wat mij betreft gaat het welzijnswerk, en daarmee bedoel ik zowel beleidsmakers als de uitvoerende professionals, de uitdaging aan, en zoeken we de aansluiting met de leefwereld van mensen.

Het vertrekpunt is simpel. Kijk naar in wat voor omgevingen en netwerken mensen zich bewegen, hoe mensen nu werkelijk betrokken zijn, hoe mensen elkaar nu kennen, en hoe en waar mensen nu helpen. De ambitie voor het welzijnswerk moet zijn om de bestaande betrokkenheid bij elkaar te versterken, en niet om deze om te buigen naar betrokkenheid bij mensen in de wijk, of naast de bestaande betrokkenheid een nieuwe betrokkenheid bij mensen in de wijk te creëren.

Deze leefwereld centraal stellen is niet eenvoudig. Want mensen bewegen zich tegenwoordig in vele verschillende omgevingen en netwerken, waarvan sommige even snel weer zich ontbinden als ze zijn ontstaan. Belangrijke uitgangspunten zijn dat de leefwereld van mensen niet aan een bepaald geografisch gebied gebonden is, en dat deze leefwereld voor iedereen er weer anders uitziet.

Andere vindplaatsen en methodieken

Wat betekenen deze ambitie en uitgangspunten voor typische welzijnstaken als het signaleren van kwetsbare mensen, het ondersteunen van mensen en het stimuleren van onderlinge betrokkenheid? In hoeverre is de wijk van belang voor het signaleren van kwetsbare (en actieve) mensen?

Natuurlijk heb je een fysieke vindplek nodig. De gebouwen en andere plaatsen in een wijk blijven relevant. Maar de uitdaging is om voor de wijk een ander referentiekader, een ander uitgangspunt te kiezen dat aansluit bij de huidige netwerksamenleving. Als we deze plaatsen blijven scharen onder de noemer van de wijk, dan blijft de valkuil ons blikveld die beperkt blijft tot de wijk. De wijk is niet de vindplaats, wel de supermarkt, voetbalclub, school, buurtcafé, kerk. Daarnaast worden andere vindplaatsen steeds belangrijker, zoals internet en social media, maar ook databases waarin verandering in levensfase (werkeloosheid, gescheiden, weduwe) worden geregistreerd.

Diverse bestaande activiteiten om mensen te ondersteunen nemen al de persoonlijke behoeften en situatie als uitgangspunt, zoals netwerkcoaching, bronmethodiek en eigen kracht conferenties. Deze methodieken hebben de potentie om de blik te verruimen buiten de wijk.

Activiteiten die de onderlinge hulp en betrokkenheid willen ondersteunen, moeten lokale, geografische grenzen kunnen overstijgen. Hier schiet het wijkgericht werken te kort. Nieuwe invalshoeken zijn gewenst. Denk hierbij

bijvoorbeeld aan nieuwe media en ict-toepassingen om onderlinge contacten en isolement aan te pakken, of aan activiteiten die een doelgroep hebben waarbij niet de locatie maar een gedeelde interesse of behoefte het uitgangspunt is. Maar denk ook aan het belang van ruimere mogelijkheden om werk en privé met elkaar te combineren, of het verbeteren van bereikbaarheid en vervoer, aangezien dit twee grote obstakels zijn in het verlenen van hulp waarbij de hulpgever niet om de hoek woont van de hulpbehoevende.

Netwerkgericht

Als het welzijnswerk doorgaat met de weinig succesvolle activiteiten om de sociale cohesie te vergroten, loopt ze het risico dat het welzijnswerk als verspilling van publieke middelen wordt gezien, en loopt ze het risico dat mensen zich niet kunnen identificeren met het welzijnswerk. In deze tijd, waarin het welzijnswerk onder vuur ligt en waarin het welzijnswerk terug wil naar haar kern, is de focus op de wijk niet de sleutel tot succes.

Als we nu hulp en onderlinge betrokkenheid zo goed mogelijk willen stimuleren en organiseren, is het zaak om te zoeken naar de bestaande betrokkenheid bij elkaar, naar bestaande verbindingen en netwerken, en deze versterken. Niet meer wijkgericht, maar netwerkgericht.

Nieuwe vormen van welzijnswerk die geografische grenzen overstijgen en rekening houden met de verschillende leefwerelden van mensen zijn wenselijk. Vergeet die beleidmatige achterhalde idealen over de wijk, maar neem mensen, hun behoeften en hun mogelijkheden als uitgangspunt.

Robert Blom is senior beleidsadviseur Wmo in de gemeente Huizen. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Paul Vlaar

Senior adviseur professionalisering bij MOVISIE

Maatschappijkritiek

Naarmate ik langer in de sociale sector werk, heb ik de neiging om de eerste schreden op dat pad meer te romantiseren. De geur van de wijk, de warme contacten, de hoge ambities en de korte lijnen met vooral de bewoners en ook ambtenaren en bestuurders. Ja, het waren mooie tijden, waarin wijkraden en buurtcomités het voor het zeggen hadden over wat ik als opbouwwerker doen moest.

Burgerkracht zouden we dit nu noemen. We moesten onvoorwaardelijk achter de standpunten van de wijkbewoners staan. Ook al zaten ze er flink naast. Met een knoop in mijn maag zag ik hoe buurtbewoners inhakten op best progressieve wethouders als Max van den Berg en directies van woningcorporaties in Groningen. De buurtcomités werden bevolkt door studenten die zich weer lieten leiden door de partijbureaus van de CPN of de SP. De stedelijke pool van opbouwworkers was aanhanger van de Probleem Project Methode, de eerste poging om opbouwwerkinterventies systematisch en resultaatgericht in te zetten. Maar die methode werd natuurlijk verguisd door de links radicale stroming. Kortom veel spagaten voor een beginnend opbouwwerker.

In Nijmegen kwam ik in iets rustiger vaarwater. Een arbeidersbuurt met veel stadsvernieuwing, onderwijsachterstand, analfabetisme en hoge jeugdwerkloosheid. Het wijkcentrum was in zelfbeheer van wijkbewoners, die VOS¹⁾ cursussen en meidenclubs verboden, omdat die alleen zouden leiden tot echtscheiding en tienermoederschap. De buurt moest knokken voor elke millimeter inspraak bij paternalistische woningcorporaties en rigide gemeentelijke diensten. De rollen waren helder verdeeld en het was duidelijk wie aan de goede en wie aan de verkeerde kant stond. Als opbouwwerker koos je vanzelfsprekend voor wat Jan Willem Duyvendak later het 'zwakste belang' zou noemen.

En toen was er het eerste nummer van Mededelingen Opbouwwerk. Een weggooiblaadje onder redactie van Maarten Snel, Greet Hettinga en natuurlijk Wil van de Leur. Boordevol met praktische mededelingen, aankondigingen van bijeenkomsten en publicaties van het Landelijk Platform Opbouwwerk. Het is wat overdreven om te zeggen dat ik door mededelingen opbouwwerk uit het moeras werd getrokken – dat moest op eigen kracht – maar ik heb er wel duidelijk mijn richting mee kunnen vinden in de grillige doolhof van de samenlevingsopbouw. Toen het mededelingenblad een heus vakblad werd, had het een ferme maatschappijkritische toon tegen onrechtvaardige wetgeving en uitsluitende instituties ten faveure van de achterstands-groepen midden in hun emancipatieproces. Ook later hield het wat gematigder MO-Samenlevingsopbouw vakmanschap hoog in het vaandel en bleef zich onvermoeibaar richten op het overbruggen van de kloof tussen actieve bewoners van kwetsbare buurten en de rest van de samenleving.

Bij andere vaktijdschriften als TSS en Zorg en Welzijn keerde de kritische rol zich naar binnen en waren de professionals en sector vaak onderwerp van zelfkastijding. Ook omarmden zij met regelmaat neoliberal modes als het multiculturele drama, burgerkracht en het weg-met-de-professional sentiment. Vorige week heb ik in Engeland de gevolgen van de Big Society gezien. In tijden van hoge werkloosheid en armoede is decentralisatie van sociaal beleid in UK vertaald in zoek-het-zelf-maar-uit. De Engelse opbouwworkers laten zich echter niet kisten en weten met alle mogelijke middelen de ondersteuning van burgers in stand te houden. En ja, trots op hun beroep en met ferme kritiek op de maatschappij. Maarten, Greet, Wil en al jullie opvolgers: dank voor jullie engagement. Meteen een mooie uitdaging voor het nieuwe Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken!

1) Vrouwen Onderzoeken de Samenleving

Vanaf het moment waarop de term samenlevingsopbouw opgeduld deed, fungeerde het als begrip én als wervend motto. In de jaren tachtig moest het werk zich steeds meer voegen in landelijke beleidskaders: PCG-beleid, sociale vernieuwing, stedenbeleid. En met de opkomst van Fortuyn en Wilders was het gedaan met de brede maatschappelijke consensus. Niettemin laten talloze initiatieven zich vanuit een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw interpreteren.

Mensen helpen zichzelf te helpen

Tekst

Gui van Hooijdonk

Fotografie

Marc Bolsius

Het stedenbeleid in de jaren negentig had voor het opbouwwerk de nodige consequenties.

In 1993 verscheen het verslag van het tiende trendonderzoek van het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (NIMO). Het was een publicatie van het Verwey-Jonker Instituut, omdat het NIMO inmiddels in dit instituut was opgegaan. De voorafgaande trendonderzoeken lieten zien welke thema's met name in de jaren tachtig in het opbouwwerk actueel waren. Het laatste trendonderzoek droeg de titel 'Concepties van samenlevingsopbouw'. Doel van het onderzoek was te achterhalen, welke elementen in het denken over samenlevingsopbouw op dat moment waren aan te wijzen. Aan opbouwwerkers werd gevraagd aan te geven wat meer of minder herkenning oproep en dat ook nader toe te lichten. Op basis van een terugblik op het opbouwwerk ging het om de volgende elementen: achterstandsbestrijding, sociale samenhang, participatie, ontspeling en belangenbehartiging. Bij die toelichtingen viel op dat regelmatig naar sociale

vernieuwing werd verwezen, naar de sociale infrastructuur in buurten en wijken en naar het projectmatige karakter van het werk.

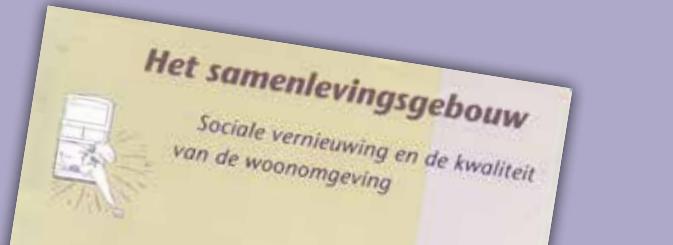
Verzakelijking

De jaren tachtig van de vorige eeuw stonden wat het opbouwwerk betreft in het teken van de decentralisatie van het welzijnswerk naar gemeentelijk niveau, en van de bezuinigingen waarmee dat gepaard ging. Gemeenten bleken zich enige moeite te getroosten die bezuinigingen binnen de eigen begroting op te vangen, maar dat betekende ook dat er een sfeer van verzakelijking ontstond en dat het werk werd afgerekend op resultaat. Landelijk was het herstel-beleid van het eerste kabinet Lubbers in volle gang.

In 1985 ging het probleemcumulatiegebieden beleid van start ter bestrijding van achterstandproblemen in dertig wijken en achttien grote en middelgrote gemeenten. Gestreefd werd naar

Beschouwing (vervolg)

In 1991 verscheen een speciale editie van het tijdschrift Mededelingen Opbouwwerk

een een samenhangende en gebiedsgerichte aanpak, die zowel autochtone als allochtone inwoners ten goede moest komen. Dit zogenoemde PCG-beleid liep in 1989 ten einde. Een onderzoek van de VNG naar de resultaten ervan leverde niet zonder meer een positief of negatief beeld op. Het bleek geen sinecure om vanuit verschillende bestuursniveau's en beleidsterreinen tot succesvolle aanpakken te komen. Die beleidsterreinen werden aangeduid met de vier w's: weten, wonen, werken en welzijn.

Sociale vernieuwing

1989 was ook het jaar waarin de Commissie Sociale Vernieuwing in Rotterdam 'Het nieuwe Rotterdam in sociaal perspectief' presenteerde. Daarin stond de volgende werkdefinitie van sociale vernieuwing: 'Sociale vernieuwing is een permanent proces, waarin de vitaliteit van relaties tussen individuen, groepen en organisaties wordt vergroot, teneinde de kwaliteit van het bestaan van alle Rotterdam zo te bevorderen, dat zij in zelfstandigheid en harmonie kunnen leven.' Wil van de Leur van het toenmalige Landelijk Platform Opbouwwerk zou Wil van de Leur niet zijn geweest als hij de kansen die dit het opbouwwerk bood niet met beide handen aan zou hebben gegrepen. Zeker toen het derde kabinet Lubbers dit motto van sociale vernieuwing overnam. In 1991 verscheen een speciale editie van het tijdschrift Mededelingen Opbouwwerk onder de titel 'Het samenlevingsgebouw, sociale vernieuwing en de kwaliteit van de woonomgeving.'

Splitsing stedenbeleid

Zowel bij PCG als bij de sociale vernieuwing ging het om stedenbeleid. Met het aantreden van het eerste kabinet Kok in 1994 komt er een splitsing tussen het beleid voor de steden en voor de vier grote steden. Met name in de grote steden is de aandacht voor sociale integratie en sociale infrastructuur prominent

aanwezig. Dat blijkt ook uit de convenanten die de vier steden met het rijk afsloten. Rotterdam koos voor het speerpunt van de vroeg- en voorschoolse opvang. Utrecht voor de bestrijding van marginalisering via het wijkjongerenperspectief. Den Haag koos voor 'maatschappelijk herstel' voor dak- en thuislozen, ex-delinquenten en ex-psychiatrische patiënten. Amsterdam ten slotte richtte zich via 'bij de les blijven' op de bestrijding van schooluitval van jongeren. Uit een onderzoek naar de werking van die convenanten bleek dat men invulling probeerde te geven aan principes als integraliteit en ontkokering en het tegengaan van fragmentarisering van beleid. Het leek erop dat mogelijkheden en onmogelijkheden van interventies nader gepreciseerd raakten.

In 1994 komen Paul Kuypers en Jos van der Lans vanuit De Balie in Amsterdam met hun pamflet 'Naar een modern paternalisme'. Een ietwat ongelukkige term, zoals Paul Kuypers later zou toegeven. Het pleidooi dat er in besloten lag, was er een tegen vrijblijvendheid. De beroepskracht mocht best wat sturender optreden in situaties, die niet deugden. Het leidde in de zorgsfeer tot de term bemoeizorg: ingrijpen in mensonterende situaties.

Grote steden beleid

Mede aan de basis van het grote steden beleid van het tweede kabinet Kok (1998-2002) lag het rapport van de commissie Peper, voluit 'Commissie maatschappelijk draagvlak versterking lokale sociale infrastructuur' geheten. Het was een warm pleidooi voor 'Een sociaal en ongedeeld Nederland' en het kreeg als ondertitel 'partners in stad en land' mee. Over de aard van dit partnerschap stond behalve over de noodzaak ervan in het rapport opvallend weinig te lezen. Bijvoorbeeld over hoe de partners op het land, die aan de stad het land hebben, over de streep zouden moeten worden getrokken. Wat dit aangaat was de visie nogal Randstedelijk getint.

Het stedenbeleid van de jaren negentig had voor het opbouwwerk de nodige consequenties. Jan Willem Duyvendak had het in dit verband over een sociale professie met een strenge, een educatieve en fysieke oriëntatie. Hij verwees daarbij naar samenwerkingsverbanden met de politie, met het onderwijs in het kader van de brede school en met woningbouwcorporaties. De uitkomst van deze veranderingen was anno 2000 nog ongewis. Want hoe zouden zich deze transformaties komen te verhouden met het bestaande wijkgebonden opbouwwerkaanbod? Dat een en ander niet onproblema-

tisch was, liet het voorbeeld van Rotterdam zien ten tijde van de opkomst van Fortuyn. Die was mede het gevolg van het feit dat signalen vanuit buurten en wijken niet altijd representatief bleken voor wat zich daar werkelijk afspeelde. Daardoor raakte het stedelijk beleid losgezongen van de werkelijkheid.

De opkomst van Fortuyn en later van Wilders betekende een breuk met het verleden. Aan het integratiebeleid lag geen brede maatschappelijke consensus meer ten grondslag. Dat weerhield er echter de PvdA niet van om in 2006 de verkiezingen in te gaan met het adagium 'Van probleemwijken naar prachtwijken'. Al snel stuitte het beleid dat eruit voortvloeide ten tijde van Balkenende 4, op de nodige problemen. Wilders schiep met zijn islambashing nu niet bepaald een klimaat om eendrachtig te gaan werken aan de verbetering van de leefomstandigheden van allochtonen in die probleemwijken. En na de val van dit kabinet en de komst van het kabinet Rutte met de PVV in een gedoogrol werd het denken in termen van multicultuuralliteit hoe langer hoe meer weggezet als het speeltje van de 'linkse kerk'.

Brede interpretatie

Niettemin, de problematiek van de maakbaarheid van de samenleving blijft de aandacht houden. In 2009 schetsen Hans Boutellier en Nanne Boonstra in 'Van presentie tot correctie' een nieuw perspectief op de samenlevingsopbouw. Ze blikken terug op het verleden en geven aan welke accenten er anders zijn komen te liggen. Kijkend naar praktijken die ze onder de noemer van samenlevingsopbouw interpreteren, komen ze tot een ordening langs twee assen: van individueel tot collectief en van presentie tot correctie. Onder verwijzing naar het prachtwijkenthema noemen ze wonen, werken, onderwijs, zorg en veiligheid als terreinen waarop zich een en ander afspeelt. Ook bij de pioniers van de samenlevingsopbouw, Van Tienen en Zwanikken, was er sprake van twee assen: het niveau waarop activiteiten plaatsvonden enerzijds en de aard van die activiteiten anderzijds. Het leverde een ordening op van sociale planning, opbouwwerk en sociale actie op micro-, meso- en macroniveau. Was de ordening van Van Tienen en Zwanikken bedoeld om het geïnstitutionaliseerde veld van de samenlevingsopbouw inzichtelijk te maken, Boutellier en Boonstra gaan meer analytisch te werk. De as presentie-correctie verwijst naar de mate van directiviteit van aanpakken. De term presentie is ontleend aan de theorie van Baart, die aanwezigheid in de leefwereld tot uitgangspunt neemt. De term correctie verwijst naar de samenwerking met bijvoor-

beeld de politie en naar het pleidooi van Kuypers en Van der Lans voor een minder vrijblijvende benadering. De andere as (individueel-collectief) laat zien dat het bij de samenlevingsopbouw niet meer uitsluitend om een territoriale en groepsgebonden benadering gaat. In een globaliserende wereld is de wijk niet meer het enige referentiekader

De overeenkomst in beide benaderingen is dat ze het begrip samenlevingsopbouw breed interpreteren. Boonstra en Boutellier plaatsen het tegen de achtergrond van de netwerksamenleving en geven het de opdracht van verheffen en verbinden mee. En dat plaatst opbouwwerkers voor de opgave om allerhande initiatieven en projecten sociaal te verduurzamen, om mensen te helpen zichzelf te helpen.

Bronnen

Gui van Hooijdonk & Ad Raspe. *Concepties van samenlevingsopbouw*. Trends '93, nr. 10. Utrecht, 1993

Wijken in achterstand, een beschrijving van het PCG-beleid in 18 gemeenten. VNG (SGBO). Den Haag, 1989

Commissie Sociale Vernieuwing Rotterdam. *Het nieuwe Rotterdam in sociaal perspectief*. 1989

Het samenlevingsgebouw, sociale vernieuwing en de kwaliteit van de woonomgeving. Speciale editie van Mededelingen Opbouwwerk, jaargang 1991, nr. 91

Paul Kuypers & Jos van der Lans. *Naar een modern paternalisme*. Amsterdam, 1994

Een sociaal en ongedeeld Nederland. Partners in stad en land. Verslag van de Commissie Maatschappelijk draagvlak versterking lokale sociale infrastructuur (Commissie Peper). Ministerie van VWS, Rijswijk, 1998

Jan Willem Duyvendak. *Transformaties van het opbouwwerk in Nederland, een opstel over een sociale professie en haar nieuwe strenge, educatieve en fysieke oriëntatie*. Rotterdam, 2000

Hans Boutellier & Nanne Boonstra. *Van presentie tot correctie, een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw*. Utrecht, 2009

Gui van Hooijdonk was tot 2003 senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut te Utrecht. guivanho@home.nl

Opbouwwerk houdt de *network society* open

We ervaren complexiteit zonder richting in een onbegrensde wereld, schrijft Hans Boutellier in zijn boek *De improvisatiemaatschappij*. “Maar wie dwars door de chaos heenkijkt, ziet misschien wel de hoogste vorm van organisatie.” Hoe dat te begrijpen? Welke rol is er in die ingewikkelde netwerksamenleving voor de opbouwwerker weggelegd? En wat is eigenlijk de kernfunctie van samenlevingsopbouw? Een gesprek met de directeur van het Verwey-Jonker Instituut.

Tekst

Frans van der Heijden en
Henk Krijnen

Fotografie

Christiaan Krouwels

In het essay 'Van presentie naar correctie' uit 2009 betwist u aanvankelijk de bruikbaarheid van het begrip samenlevingsopbouw. Maar even later geeft u het met frisse moed een nieuwe invulling...

"Het begrip samenlevingsopbouw is heel erg ingekleurd geraakt door het klassieke opbouwwerk zoals zich dat in de jaren vijftig heeft ontwikkeld. En daar zijn steeds meer maatschappelijke kanttekeningen bij gemaakt, die ik ook wel begrijp. Terwijl het fundament waarop die professie is opgetrokken volgens mij bij uitstek relevant is voor deze tijd. Vandaar die poging om het begrip nieuw leven in te blazen – het verwijst naar een fragmenterende samenleving die steeds minder bindende kracht heeft. Mij lijkt dat het denken in termen van iets gemeenschappelijks opbouwen weer belangrijker wordt. Alleen, er zijn tegenwoordig veel méér beroepsgroepen die samenlevingsopbouw als werkgebied kunnen claimen. De buurtregisseurs, bij-

voorbeld, of de stadsmariniers. Of een buurtpastor die een wegbezuinigd buurthuis van welzijn overneemt en dat gaat runnen. Het traditionele opbouwwerk heeft niet meer het monopolie."

Maar proeven we in dat essay niet toch een pleidooi voor die oude kern van professionaliteit?

"Nou, ik vind het nog altijd moeilijk om aan te geven wat die kern precies is. Als ik vanuit de wereld van de veiligheid kijk – waar ik vandaan kom – dan zie ik samenlevingsopbouw als uiterst relevant in preventieve zin: problemen voorkomen, spanningen en escalatie tegengaan, verschillen tussen groepen overbruggen... En dat alles kan eventueel ook door anderen worden gedaan. Maar: er is wel een specifieke rol voor de klassieke opbouwwerker weggelegd. Ik haal er even mijn metafoor van het voetbalveld bij, ontwikkeld vanuit het veiligheidsperspectief. In de goal staat justitie, want de ultieme redmie en sluitpost is straf. Daarvóór staan verdedigers, gericht op risicobeheersing:

Interview (vervolg)

De samenleving komt ingewikkeld en chaotisch over, maar als je goed kijkt, zie je misschien wel de hoogste vorm van organisatie.

We moeten veel meer de ordening en organisatie van binnenuit begrijpen

politie, particuliere beveiliging, stadstoezicht, enzovoort. Dan heb je het middenveld met allerlei maatschappelijke organisaties – onderwijs, Jeugdzorg, et cetera – die vooral een normatieve rol hebben. En hier zie ik nadrukkelijk ook die opbouwwerker rondlopen. Hij overziet het hele veld, kent het positiespel als zijn broekzak, weet welke rol de verschillende spelers vervullen. Vanuit die expertise kan en moet hij ervoor zorgen dat de burgers in de voorste linie bediend worden. De opbouwwerker geeft de burger voice door zijn rol van connector: hij legt verbindingen en zet anderen tot de juiste handelingen aan. Dat is een hele centrale functie. En die vraagt om zoiets als normatief-dialogische kwaliteiten. Vroeger werd het opbouwwerk – terecht – bekritiseerd vanwege de pretentie dat het zelf kon formuleren wat maatschappelijk goed was, en vandaaruit zijn handelen definieerde. Terwijl volgens mij een verstandiger uitgangspunt is dat de normativiteit die je inbrengt ‘gelegitimeerd’ is door wat in onze samenleving geaccepteerd wordt, wat burgers beweegt en wat ze belangrijk vinden. Waarbij je ook constant de dialoog voert over: waar vinden we elkaar? Daarnaast vraagt de geschatste rol om diagnostische kwaliteiten: wat zijn de kernproblemen in een buurt en waar liggen de beste kansen om die in samenhang met andere partijen op te lossen?”

Uw ‘profielschets’ van de ideale opbouwwerker kent dus drie kern-

elementen: overziet het speelveld en kent ieders rol, gaat normatief en dialogisch te werk, weet problemen en kansen te diagnosticeren. Kennelijk voldoet men hier (nog) niet aan, gezien de erosie van de beroeps groep en het daarmee samenhangende vakmanschap?

“Die erosie is maar ten dele aan de beroeps groep zelf te wijten. Natuurlijk: lange tijd heeft het opbouwwerk een te grote claim gelegd, te weinig besef dat ze ook maar een schakeltje is in een veel groter en ingewikkelder spel. Maar in de jaren ‘80 deed zich een kentering voor, juist doordat men behoorlijke klappen opliep in die zelfgenoegzaamheid. Het opbouwwerk werd maatschappelijk niet meer gewaardeerd en er ontstond identiteitsverlies: bij wie of wat horen we eigenlijk? Vervolgens kwam er steeds meer concurrentie: buurtregisseurs, front-lijnwerkers, wijkbeheerders – allemaal functionarissen die óók van samenlevingsopbouw weten. Maar anders dan bij het ‘verweesde’ opbouwwerk zijn hun rol en middelen gelegitimeerd. De politie heeft een officiële gezagsrol, terwijl bijvoorbeeld stadsmariniers en wijkwerkers namens de gemeente opereren.”

Kennelijk hebben opbouwworkers zich in de concurrentieslag niet goed opgesteld...?

“De vraag is: hoe hadden zij zelf die gelegitimeerde positie kunnen verwerven? Die legitimatie had vanuit de gemeenten moeten komen: wij stationeren hier in deze wijk een opbouwwerker en die geven we deze rol. Identiteit en je rol kennen, daar gaat het om. In ‘De improvisatiemaatschappij’ heb ik het over onze complexe en chaotisch ogende netwerksamenleving, die tegelijkertijd toch best wel geordend en georganiseerd is. En ik stel de vraag: hoe is die synchroniciteit te begrijpen? Jarenlang heb ik naar een metafoor gezocht die dat kon verduidelijken. En die vond ik in een interview met een jazzgitarist, die zei: ‘Mijn muziek is georganiseerde vrijheid.’ Sindsdien is me duidelijk geworden dat er allerlei relaties te leggen zijn tussen jazzmuziek en onze huidige samenleving. Zo is een van de kenmerken van een jazzorkest: identiteit en rolvastheid. Dus de pianist moet niet op de trompet gaan toeteren. Dat is een simpel maar

zeer cruciaal inzicht. De afgelopen twintig jaar zijn we in een complexiteit verzeild geraakt waarin allerlei partijen van alles buiten hun corebusiness zijn gaan doen. Woningcorporaties gingen schepen kopen, de politie ging voetballen met straatcrimineeltjes, en ja: opbouwwerkers wisten het ook niet meer. Iedereen was zijn identiteit een beetje kwijt. Met dit boek probeer ik aan te geven: weliswaar komt de samenleving ingewikkeld en chaotisch over, maar als je goed kijkt, zie je misschien wel de hoogste vorm van organisatie. We moeten veel meer de ordening en organisatie van binnenuit begrijpen. Dan wordt ook duidelijk hoe belangrijk het is dat instituties en beroepsgroepen vanuit hun kernfunctie opereren, een gelegitimeerde kernfunctie."

En hoe ziet u dat gebeuren, nu alles en iedereen - inclusief de instituties zelf - de weg kwijt is?

"Nou..., er is al heel duidelijk een herwaardering van de inhoudelijke praktijkkern van instituties, maar óók van een institutie als zwaartepunt, als 'zwaarste functie' op een bepaald beleidsterrein . Waar het om gaat, is dat er vanuit zo'n zwaartepunt op het speelveld naar voren wordt gewerkt – van daaruit ontplooit zich het veld en het spel. Ik gaf al het voorbeeld van het veiligheidsterrein, waar het zwaartepunt bij het strafrechtelijk systeem ligt. Om te verhinderen dat je te vaak een beroep op deze 'keeper' moet doen, probeer je naar voren toe het spel zo norm-conform mogelijk te maken. Eenzelfde verhaal gaat op voor de gezondheidszorg. Daar staat de specialistische hulp in de goal, en die wil je zo veel mogelijk buiten schot houden. Dus gebeurt er van alles in de verdediging (huisartsen, bevolkingsonderzoeken) en op het middenveld (burgers die joggen, voorlichting op scholen) om te voorkomen dat je 'achterin' problemen krijgt. Het lijkt me zinvol om op die manier naar de ordening en afstemming binnen onze improvisatiesamenleving te kijken."

Terug naar het sociale werkveld: welke (her)ordening in de praktijk is daar gewenst?

"Om te beginnen: als je uitgaat van een network society met een vrij groot zelf-organiserend vermo-

Interview (vervolg)

gen, dan hoeft het welzijnswerk niet actief te zijn op plekken waar de ordening vanzelf plaatsvindt. Maar natuurlijk zijn er ook veel plekken waar bewoners het niet alleen redden. Het zou heel wrede en hardvochtig zijn om in echte probleemwijken te zeggen: zoek het maar uit, laat jullie zelf-organiserend vermogen maar eens spreken. Dat werkt daar niet, die problematiek is veel te heftig. In de grond zie ik drie mogelijke benaderingen in de sociale werkpraktijk: ervan afblijven, faciliteren, begrenzen. Als het ergens goed gaat, dan houd je je afzijdig – dat is duidelijk. En op plekken of in situaties waar burgers zelf de kracht missen om initiatieven een vervolg te geven, daar ga je ondersteunen. Begrenzen, ten slotte, is nodig waar bepaalde gedragingen of kwesties de maatschappelijke continuïteit bedreigen. Een buurtregisseur bijvoorbeeld kan zijn opbouwende rol vooral waarmaken als hij af en toe stevig optreedt tegen zaken die mensen heel vervelend vinden, zoals een groep jongeren die stelselmatig overlast geeft. Een goede aanpak daarvan kan het vertrouwen in de buurt én in 'zachtere' vormen van samenlevingsopbouw enorm versterken."

Tot slot: wat is voor u de kernfunctie van samenlevingsopbouw in de network society?

"Ik ben geneigd om die kernfunctie te koppelen aan inclusie, aan het maatschappelijk insluiten van mensen. En dat heeft alles te maken met het feit dat netwerken twee tegenstrijdige kenmerken hebben. Aan de ene kant zie je dat een netwerk leidt tot 'ons kent ons': mensen zoeken vooral de knooppunten op waarmee ze zich identificeren en de rest laten ze links liggen. Dat is dus een sterk exclusieve werking van de netwerkstructuur. Maar: het gaat wel om een wezenlijk ander type uitsluiting dan bij de vroegere zuilen, waar scheidingsmuren bijvoorbeeld relaties tegenhielden tussen mensen met een verschillend geloof. En hiermee komen we op dat andere kenmerk van netwerken: ze hebben in principe een open structuur. Er zijn wel knooppunten waar gelijkgestemden sterk tot clustering neigen, maar een netwerk blijft – letterlijk en figuurlijk – openingen bieden. En daar zit 'm voor mij de essentie van opbouwwerk: het open houden van de netwerk-samenleving om sociale uitsluiting te voorkomen."

Op plekken of in situaties waar burgers zelf de kracht missen om initiatieven een vervolg te geven, daar ga je ondersteunen

Hans Boutellier is algemeen directeur van het Verwey-Jonker Instituut en bijzonder hoogleraar Veiligheid en Burgerschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

De **twee publicaties** die in het interview ter sprake komen, zijn:

- *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*; Hans Boutellier. Den Haag, 2011. ISBN 978 90 5931 753 6.
- *Van presentie tot correctie. Een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw*; Hans Boutellier en Nanne Boonstra. Utrecht, 2009. Te downloaden via: www.verwey-jonker.nl.

Frans van der Heijden is zelfstandig publicist. Henk Krijnen is hoofdredacteur van MO/Samenlevingsopbouw

Daadwerkelijke opbouwwerkpraktijken en verrichtingen, èn opbouwwerkkanjers zullen ook in de toekomst blijven aanspreken, vermoedt Harry Broekman. Maar als beleidscategorie heeft samenlevingsopbouw volgens hem haar langste tijd gehad.

Toekomst samenlevingsopbouw?

Heeft samenlevingsopbouw toekomst? Of: heeft de toekomst nog iets aan wat we de afgelopen tijd benoemden als samenlevingsopbouw? Dat zijn de vragen die door mijn hoofd spookten toen de redactie van dit laatste nummer mij vroeg om een bijdrage te leveren. Om maar met de deur in huis te vallen: ik denk niet dat de beleidscategorie samenlevingsopbouw in de toekomst nog veel gebruikt zal worden. Daarvoor is het te veel een tijdsgebonden concept, dat altijd als een vage mist boven de praktijk hing. Het was een noemer waar van alles onder werd geschaard, daar waar de desbetreffende actor vond dat het in zijn kraam te pas kwam.

Die noemer was ooit zeer populair. Begin jaren zestig vorige eeuw was het hip om bij een opbouworgaan te werken, een aanbeveling voor je carrière als socioloog bijvoorbeeld. Op het hoogtepunt van de samenlevingsopbouw, begin jaren zeventig vorige eeuw, vielen er zeer veel beleidsvelden onder, waaronder vluchtelin-

genwerk, en was het de meest begeerde ambtelijke positie op het welzijnsdepartement. Samenlevingsopbouw was een accolade waarbinnen vernieuwing plaats vond, inhoudelijk zowel als organisatorisch. Het kwam eigenlijk iedereen in de betrokken beleidsarena's goed uit, zo'n diplomatiek meerduidelijk verzamelbegrip. Jaren tachtig vorige eeuw was de aantrekkingskracht verdwenen, glans en glamour dof geworden onder Hans Achterhuis' kritiek. Bezuinigingen aan de ene kant, ontsulling en opstandigheid aan de andere kant maakten korte metten met het landelijk dik vertakte overlegstelsel. Planning, decentralisatie werden de nieuwe mantra's in het overlegcircuit. De populariteit van het beleidsconcept samenlevingsopbouw is na – laten we zeggen 1975 – tanende.

Bloei in Vlaanderen

Bier, spelling, maar ook samenlevingsopbouw: In België, Vlaanderen preciezer, doen ze het beter. Daar bloeit de

---

Tekst:

Harry Broekman

Samenlevingsopbouw in de praktijk

Actief de multiculturele conditie bewerken blijft een belangrijk element voor toekomstige praktijken van samenlevingsopbouw. In de wijk Pendrecht, Rotterdam zetten vrijwilligers en professionals een scala aan middelen en methoden daartoe in. Befaamd is de Universiteit van Pendrecht waar bewoners deskundigen leren hoe de wereld echt in elkaar steekt – in plaats van andersom. Daarbij grijpen deze Pendrechtenaren elk nieuw communicatiemiddel aan om de medeburgers te activeren.

Zie <http://www.vitaalpendrecht.nl> voor onder meer een prikkelende reeks video-interviews. Daarin vraagt Rieks Westrik heel verschillende buurtgenoten de ziel van de wijk te typeren. Dit levert een aanstekelijk pakket aan perspectieven en prioriteiten op. Op de foto zien we Debby Smit haar beziging voor Pendrecht uiteenzetten.

samenlevingsopbouw. Al minstens zo'n dertig jaar. Waarom lukt het daar wel? Hoe kan dat? In essentie komt het er op neer dat samenlevingsopbouw daar een platform en knooppunt biedt aan politici, wetenschappers en prominenten uit het verenigingswezen om de Vlaamse zaak te bevorderen. Wat eens in Vlaanderen een betrekkelijk klein geheel was van enkele dozijnen stedelijke buurtwerkers, regionale ondersteuners en armoedebestrijders, werd een van de speerpunten in de strijd om Vlaamse belangen. Het succes van deze beleidscoalitie kan onder meer afgelezen worden aan de drie versies van het Handboek Samenlevingsopbouw die elkaar snel opvolgden omdat de vorige versie al weer uitverkocht was. Wilde je meetellen in het Vlaamse landschap van maatschappij-beïnvloeders, dan moest je minstens dat boek in de kast hebben staan, beter nog, ook een essay hebben geschreven in dat Handboek. Vlaanderen laat zien wat de push and pull krachten zijn voor zo'n beleidscoalitie: een emancipatiestreven, beschikbaar geld, sociale en

culturele entrepreneurs die hun projecten onder die banier willen scharen en een vlot te communiceren vertoog dat bindend werkt. Daartoe moet dat vertoog niet al te precies zijn, en bestaande sociale beleidsvertogen kunnen assimileren en overkoepelen.

Actueel jargon

Dat jargon van de samenlevingsopbouwers heeft buitenstaanders altijd afgeschrikt, maar insiders tot elkaar gebracht. Ondertussen moeten andere begrippen en nieuwe beleidsaccolades de rijen sluiten en de ogen openen voor gewenste verandering. Zo iets is momenteel aan de gang via het pleidooi voor 'eigen verantwoordelijkheid' en 'burgerkracht'. Actuele bezuinigingen worden zo verteerbaar gemaakt, althans dat is het pogem, door het begrip 'burgerkracht', dat mij toch iets teveel klinkt als 'volkskracht', een term die in de jaren dertig van de vorige eeuw gemeengoed was onder maatschappij-beïnvloeders. 'Burgerkracht' lijkt mij een te doorzichtig doekje om het bloeden te

stelpen. Vooralsnog zie ik thans ambtenaren onder het aanroepen van die term wanhopig meer mantelzorgers en andere vrijwilligers zoeken om de gaten te vullen die ontstaan na te kARGE aanbestedingen. Deze observaties in Nederland en Vlaanderen laten een aantal conclusies toe: 1) Altijd zullen er in het beleidsveld actoren zijn die hun interventieprojecten van een draagvlak en massa willen voorzien. De samenleving is in die zin een akker en een industrieterrain waar altijd op en aan gewerkt wordt. 2) Ik denk dat de beleidsaccolade samenlevingsopbouw geen toekomst heeft. De term is historie. 3) Samenlevingsopbouw als praxis zal altijd bestaan, relevante actoren zullen dit anders noem en inkaderen.

Terug naar de beginvraag

Heeft de toekomst nog iets aan wat we de afgelopen tijd selecteerden als samenlevingsopbouw? Het antwoord is ja, als het om moedig, solide, succesvol handelen gaat. Anders gezegd, ik denk dat sommige maatschappelijke interventies – daadwerkelijke opbouwpraktijken – wel aandacht in een toekomst krijgen, al is het slechts als inspiratiebron.

Een volgende stap is dan je af te vragen welke praktijken en verrichtingen herinnerd zullen worden. Dat is te meer lastig daar waar samenlevingsopbouw een groot terrein beslaat. Breed opgevat valt daar bijvoorbeeld ook de NCRV, de ANWB, de Bond van Grote en Jonge Gezinnen en de NVSH onder. Verreweg de meeste samenlevingsopbouw vindt plaats buiten beleidskaders van welzijn, zorg, hulpverlening, sociale zaken of van het Oranje Fonds. Zeker komt er ook niet altijd een beroepskracht of ambtenaar aan te pas. Daarom geldt te meer: welke projecten en praktijken een generatie hierna zullen aanspreken, is ijdel giswerk. Wat wel kan, is enkele (typen) benoemen die het verdienen. Ik noem:

- Het werk van de Bond van Platte- landsvrouwen. Zo'n 15 jaar heb ik in het noorden van het land gewerkt en kwam er onder de indruk van het brede, intensieve en succesvolle emancipatie-

werk van deze organisatie. Deze heeft landelijk honderdduizenden mensen uit een isolement gehaald en verbonden met boeiende, relevante en leerzame werelden buiten het erf of dorp. Educatie, emancipatie en horizonverbreding, het zijn waardige doelen en 't waren succesvolle praktijken. Hoe dit ging, is weinig bestudeerd, men deed er zelf niet zo moeilijk over. Maar snappen waarom dit zo succesvol is geweest, zal veel opleveren voor vakontwikkeling. (Het vak van agoog voor de duidelijkheid).

- Wat mij in de stad erg aanspreekt is het gevecht om de openbare ruimte openbaar te houden. Fysieke openbare ruimte is een noodzaak voor democratie, stedelijke ontwikkeling en een waarlijk multiculturele samenleving. De openbare ruimte is er voor gebruik door iedereen, waardoor kansen ontstaan voor het onverwachte, het veilig vreemde, positieve stress. Gesellschaft in plaats van Gemeinschaft. De stoep, het park en het plein in de stad moeten bewaakt en bewerkt worden om in het overvolle Nederland vrijheid van burgers te maximaliseren. Niet op de primitieve, onbenullige manier van stadswachten, die slecht opgeleide bonnenschrijvers. Het Thuis op Straat project – van Ton Huiskens – is een goed voorbeeld. Disciplinering en emancipatie, spelen, leren en werken, gaan daar hand in hand. Jong en oud, bewoner en passant worden geholpen om claimgedrag te overstijgen.
- Ten slotte, in de toekomst zullen vooral personen blijven aanspreken, als actievoerders, als verzoeners, als strategen. Elke stad, elke regio kent zijn opbouwkanjers die voort zullen leven in de plaatselijke pers. Maar op landelijk niveau en van kaliber? Kortom, wie verdienen er een biografie? De veelzijdige Ien Dales - andragologe, christen, directeur, politica, schiet me te binnen. Ach, laat op die biografiekandidaten zelf je geheugen en fantasie maar los, je krijgt dan een operationele definitie van door jouw gewenste en te continueren samenlevingsopbouw...

Harry Broekman is auteur van het *Handboek Opbouwwerk*

Ahmed

Portret van een coachende bewoner

Als alledaagse doener, bruggenbouwer, empathisch luisteraar, leider en 'doordouwer' draagt Ahmed eraan bij dat bewoners van de Haagse wijk Transvaal zich er veiliger en vertrouwder voelen. Coachend wijkbewoner Ahmed is een de best persons die centraal staan in 'Best persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk'.

Tekst/Fotografie

Ton van der Pennen

Ahmed is voorzitter van een aan de Haagse wijk Transvaal gebonden jongerenorganisatie Jongeren 4 Youth. Met het project dat hij heeft opgezet is hij als het ware een **sociaal ondernemer**. Met zijn organisatie biedt hij jongeren ondersteuning als zich bepaalde problemen voordoen op het gebied van onderwijs, gezin en werk. Verder biedt hij hun activiteiten waarmee ze hun vaardigheden kunnen ontwikkelen op weg naar een betere maatschappelijke integratie. Werkloosheid, verveling, vroegtijdig schoolverlaten, problemen in de relatie met de ouders, schulden, overlastgevend gedrag, bij al deze problemen intervenieert Ahmed door de jongeren te coachen.

Onderwijs heeft de uitdrukkelijke aandacht van Ahmed. Hij geeft een voorbeeld om duidelijk te maken waar het om gaat:

Youssef was vastgelopen in het lager beroepsonderwijs. Hij was 'schoolloos', zoals wij dat noemen. Hij zat twee jaar thuis, terwijl hij leerplicht had en nu wilde hij weer naar een school. Hij had echter alleen de praktijkschool gedaan en daarmee kun je niet veel beginnen. Hij heeft het bij vier scholen geprobeerd, maar ze wilden hem gewoon niet hebben. Toen is er één van ons meegegaan en nu zit hij toch mooi op het ROC.

Jongeren 4 Youth, de organisatie van Ahmed, probeert door middel van activering iets aan de verveling van jongeren én aan de leefbaarheid in de wijk te doen. De wijk profiteert mee van de straatvegacties, het begeleiden van kinderactiviteiten en ook van de Oud-en-nieuw actie waarbij jongeren samen voor een rustige nieuwjaarsnacht zorgen. Zijn organisatie zorgt ervoor dat er ongeveer tachtig jongeren op straat zijn om samen vernielingen en overtredingen in de wijk te voorkomen. Belangrijk is dat er een soort van eigenaarschap tot ontwikkeling komt: *Je merkt dus dat de jongeren het als iets van zichzelf gaan zien. Ik doe die schoonmaakactie in de buurt*

Portret (vervolg)

niet voor een ander en ik doe het evenmin voor de gemeente. Natuurlijk hebben ze daar ook mensen die in de wijk aan het werk gaan. Maar dat neemt niet weg dat wij onze eigen dingen in de straat moeten doen. Dus die bewustwording, die hele gedragsverandering staat bij ons voorop: het is nu eenmaal jouw wijk, dus wanneer worden jullie een keer wakker? Jullie ouders kunnen niet meer participeren of ze spreken de taal slecht. Ze doen wel iets maar zij [de jongeren] kunnen echt volledig meedoen. Ouders kunnen de zaak best ondersteunen, maar die missen toch allerlei vaardigheden of ze hebben andere verantwoordelijkheden. En daarom zeg ik van: We slaan een stap over, we gaan investeren in de jeugd. Zij spreken de taal, zij weten hoe de situatie in de wijk is. Nou, investeer dan in ze.

Alledaagse doener

Ahmeds coaching is '**alledaags'** en vanuit dit perspectief communiceert hij met wijkbewoners en de jongeren. De jongens zelf geven aan dat deze leefbaarheidsacties bij hen wel degelijk in de smaak vallen. Ze worden enthousiast door de gezellige sfeer en door het feit dat hun vrienden meedoen. Zijn missie is, zoals gezegd, het helpen van jongeren bij de grote en kleinere problemen die ze dagelijks tegenkomen en bij het opzetten van activiteiten voor

meer leefbaarheid in de buurt. Beide doelen zijn nauw met elkaar verweven. Ze vormen een antwoord op de 'gettosfeer' die Ahmed vroeger in zijn wijk voelde.

Hoewel de organisatie voor een deel draait op de activiteiten van jongeren, is en blijft Ahmed de spil. Ten opzichte van de jongeren laat hij onmiskenbaar een vorm van **leiderschap** zien. Hij begeleidt de meeste initiatieven en fungeert als het aanspreekpunt voor andere organisaties die in de wijk actief zijn, zoals de gemeente, de corporaties en migrantenorganisaties. Welke vaardigheden stellen hem daartoe in staat? In Ahmeds optreden valt een grote mate van **empathie** op. Hij bezit het vermogen om zich het welzijn van anderen aan te trekken. Dat blijkt uit het feit dat hij naast zijn baan als trambestuurder vooral werkzaam is in het begeleiden van jongeren. Empathie, luisteren en aandacht geven maken volgens hem dan ook de kracht van zijn organisatie uit.

Toch is Ahmed behalve een luisterraar ook een **doener**. Hij neemt op een ochtend, toen we hem bij zijn werk volgden, deel aan een sportdag, klimt tijdens de lunch het dak op om daar een hondje te pakken, loopt 's middags door de wijk om contact te zoeken met jongeren en houdt informeel toezicht op

een pleintje door daar te gaan zitten. Zijn strategie komt voor een groot deel neer op handelen. Ze heeft betrekking op alledaagse acties die hij samen met anderen in de wijk initieert en is vooral **oplossingsgericht**. Hij kan worden getypeerd als een alledaagse doener.

Bruggenbouwer

Ahmed bouwt aan en onderhoudt als een **bruggenbouwer** zijn noodzakelijke contacten. Nu is hij niet de enige die een bewonersinitiatief in de wijk neemt. Er zijn er meerdere en daarbij lijkt er vaak een latente spanning tussen die initiatieven te zijn. Zo bestaat er een zekere ‘territoriumstrijd’ tussen hem en de voorzitster van de speeltuinvereniging in de wijk. Er zijn eveneens spanningen tussen Ahmed en de (voormalige) leden van het wijkoverleg. Het gaat steeds om middelen en de vraag of er de wil tot samenwerken is. Verder verloopt Ahmeds communicatie met zijn directe contactpersonen bij de gemeente (subsidiever) niet altijd op een vlekkeloze manier. Hij is **volhardend** en wordt als een ‘lastpak’ ervaren. Hij zou graag een meer transparante discussie zien over de vraag hoe subsidies worden verdeeld over de vrijwilligersorganisaties in de wijk en over welke eisen men daarbij moet stellen.

Toch is de communicatie van Ahmed – net als bij andere bijzondere professionals die we voor dit onderzoek spraken – gericht op het **winnen van ‘vertrouwen’**. In zijn rondgang door de wijk gaat hij nooit aan de jongeren voorbij. Hij maakt een praatje met hen, maar doet dat niet alleen bij ‘hangjongeren’. Hij groet iedereen en spreekt vele voorbijgangers aan. Het zijn niet alleen de jongeren die hem kennen, maar ook de andere allochtone en autochtone bewoners, zo stelden wij vast. Ahmed toont belangstelling. Hij straalt een zeker vertrouwen uit. Hij vraagt aan jonge kinderen hoe het op school gaat en aan oudere kinderen hoe het met hun broer of hun zus is. Hij vertelt kleine kinderen waar ze hun fiets moeten zetten, of dat ze in het klimrek niet te hoog moeten gaan. Hij treedt als het ware vaderlijk op, enigszins corrigerend maar niet autoritair. Hij gedraagt zich als een vriend die goede raad geeft. Zijn omgang is ontspannen. Hij heeft vluchtlige ontmoetingen met voorbijgangers en bewoners die op dat moment gebruikmaken van het openbare domein.

‘Vertrouwde vreemden’

Volgens bepaalde auteurs hebben deze korte alledaagse contacten een belangrijke betekenis voor het publieke domein. Dat geldt met name voor

wijken waar de bevolking gevoelens van onveiligheid heeft en dat heeft Transvaal ongetwijfeld. Door het optreden van mensen als Ahmed kan er een vertrouwde of familiaire ruimte ontstaan. Daarmee kan de enorme diversiteit van het publieke domein in de moderne stad worden geduid: deze diversiteit wordt mentaal beheersbaar en verliest haar bedreigende aard. Overigens betekent dit niet dat er op die manier hechte sociale relaties ontstaan. Veel verder dan ‘vertrouwde vreemden’ gaat het vaak niet. Maar deze publieke familiariteit heeft wel een grote impact op de sfeer in de wijk (voor een verdere uitwerking van deze theorie zie de hieronder genoemde publicatie van Talja Blokland). Naarmate er meer vluchtlige maar neutrale of positieve sociale interacties plaatsvinden, neemt de onderlinge onzekerheid af. Het verlaagt de drempel om op bepaalde momenten onderling contact te zoeken of andere bewoners aan te spreken, ook op minder prettige zaken. Het zou zelfs een basis voor gezamenlijk initiatief kunnen zijn en kan de collectieve zelfredzaamheid ten goede komen (Kleinhan & Bolt, 2010). In elk geval is dat een ambitie die bij onze best persons sterk leeft.

Dit is een **uitsnede** en **bewerking** van het portret van Ahmed dat is opgenomen in hoofdstuk 6 van de onderstaande publicatie:

Best Persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk; Gabriel van den Brink, Merlijn van Hulst, Laurens de Graaf & Ton van der Pennen. Boom/Lemma. Den Haag, 2012.

Voor meer informatie zie: www.bestpersons.eu.

Verder lezen

- Blokland, Talja (2009). *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Brink, Gabriel van de, Merlijn van Hulst, Laurens de Graaf & Ton van der Pennen (2012). *Best Persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk*. Den Haag: Boom/Lemma
- Kleinhan, R., G. Bolt. (2010). *Vertrouwen houden in de buurt*. Verval, opleving en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten. Delft/Den Haag: TU Delft/Nicis

Ton van der Pennen is senior onderzoeker aan het onderzoeksinstuut OTB van de Technische Universiteit Delft

Catrinus Egas

Zelfstandig gevestigd opbouwwerker

De coöperatieve professional

Toen Wil van de Lier, directeur van het toenmalige Landelijk Centrum Opbouwwerk, mij ruim tien jaar geleden vroeg om deskresearch te doen naar coöperaties, sloeg dat bij mij onmiddellijk aan. Coöperaties zijn immers altijd dé organisatievorm geweest waarbinnen burgers hun gedeelde belangen organiseerden, of het nu ging om werk-, verkoop- of inkoopcoöperaties of een mengeling daarvan. Ook op het gebied van financiering en verzekering brachten burgers en boeren hun gemeenschappelijke belangen onder in 'onderlinge' coöperaties. Ik ben nog opgegroeid met de inkoopcoöperatie waar mijn ouders een groot deel van hun dagelijkse boodschappen betrokken. Wij spaarden bij de coöperatieve Boerenleenbank en de Raiffeisenbank (later gefuseerd tot Rabobank). En natuurlijk waren mijn ouders verzekerd bij een onderlinge verzekeraarsmaatschappij. De melkboer verkocht de producten van de coöperatieve zuivelfabriek.

Dat klinkt als een grijs verleden, maar weinigen beseffen dat veel van deze coöperaties vandaag de dag nog steeds bestaan. Aan die coöperatieve grondslag werd in de afgelopen decennia echter weinig ruchtbaarheid meer gegeven. Tot dit jaar. De VN heeft 2012 uitgeroepen tot het jaar van de coöperaties en dat heeft geleid tot hernieuwde belangstelling voor deze democratische organisatievorm. Maar het appelleert ook wel erg aan een nieuwe tijd met nieuwe paradigma's. Er is sprake van

een heftige reactie op uit de hand gelopen schaalvergroting en privatisering in het maatschappelijke domein, die nogal wat uitwassen van zelfverrijking en verwaarlozing van de maatschappelijke opdracht hebben veroorzaakt. Ook de extreme gevolgen van het casinokapitalisme hebben tot nadenken gestemd over het herwaarderen van maatschappelijke waarden en onderlinge verbondenheid. De herijking van de verzorgingsstaat en de emancipatie van burgers hebben eveneens bijgedragen aan het ontstaan van nieuwe coöperatieve initiatieven van burgers en professionals.

Het besef begint door te dringen dat burgers prosumers zijn; niet alleen consument zijn maar ook producent. En dat laatste kan prima worden vormgegeven via (sociaal) ondernemerschap. De kans op succesvol ondernemerschap neemt toe als burgers daarin samenwerking aangaan. Bovendien betekent een samenwerkingsconstructie een lagere drempel voor mensen om in te stappen. We zien er veel voorbeelden van. Zoals de coöperatieve stroomproductie waaraan kleine groepen burgers tot soms vele duizenden zich verbinden. Een ander voorbeeld is de zorgcoöperatie in kleine kernen, zoals in Hoogeloon, waar de reguliere voorzieningen verdwijnen. Op dezelfde leest zijn de kleine coöperatieve dorpswinkels geschoeid. Voorbeelden zijn ook collectief wijkbeheer, beheer van buurthuizen en andere wijkvoorzieningen, die anders zouden sluiten. Bekend is

natuurlijk ook het fenomeen van Buurtzorg, waarbinnen professionals zich op coöperatieve wijze hebben gebundeld om gezamenlijk op veel efficiëntere maar vooral veel effectievere wijze hun dienstverlening aan te bieden.

Ik ben zelf al enige tijd bezig met het opzetten van een coöperatieve vereniging van stakeholders rond ons kleinstedelijke theater. Het gaat dan om individuele burgers, maar ook om grote bedrijven op het industrieterrein, de binnenstadse ondernemers, overige culturele instellingen, scholen en dergelijke. Zij hebben allen belang bij een rijk cultureel leven in de stad met inbegrip van het theateraanbod. In plaats van 'citymarketing' denken we momenteel na over het opzetten van een 'stadscoopératie' waarbinnen alle denkbare geledingen van de lokale samenleving worden verenigd op een twaalftal terreinen. Doel daarvan is om met elkaar een gewenst toekomstperspectief voor de stad te formuleren en daar gezamenlijk vorm aan te geven. Dat is een andere benadering dan een stadsbestuur dat, veelal met externe adviseurs, een meerjarenbeleidsplan formuleert. Hier worden burgers en ondernemers aangesproken op hun visie, creativiteit, inzet en samenwerking.

Toen ik ruim tien jaar geleden de gevraagde deskresearch uitvoerde kon ik niet bevredigen dat ik in oktober 2012 deel zou nemen aan de 'Dag van de coöperatie' in het hoofdkantoor

van de Rabobank. Deze dag werd georganiseerd door enkele grote coöperaties (Rabo, PGGM en Achmea) en een kleine, de Ondernemerscoöperatie, die zich er vooral op toelegt om coöperaties van allerlei soort op poten te helpen zetten. (Meer informatie: www.dagvandecooperatie.nl). Ruim vierhonderd zelfstandigen en ondernemers waren toegestroomd, maar ook vertegenwoordigers van kleinschalige burgerinitiatieven. Allen op zoek naar vormgeving van hun collectieve belang en inzet.

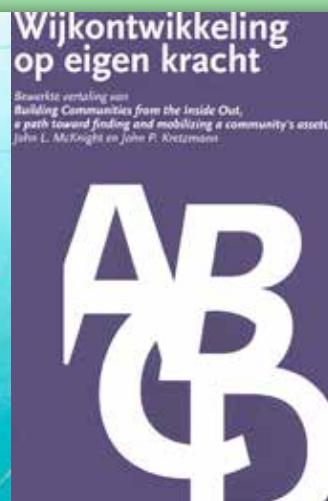
Er wordt veel gesproken over 'de kanteling' in het welzijnswerk. Ook in bestuurlijk Nederland ontstaat steeds meer neiging om samenwerking te zoeken met maatschappelijke organisaties en burgers. Tegelijk worden veel verantwoordelijkheden bij burgers over de schutting gegooid. Het primaat van de sociale zekerheid ligt in feite al bij de burgers. Deze ontwikkeling vraagt om nieuwe arrangementen en het benutten van de vitaliteit van burgers. En dat is nu juist altijd een belangrijke oriëntatie geweest van het opbouwwerk. Daar ligt een belangrijke opdracht: het faciliteren van initiatieven en processen van zelfregie en coöperatieve samenwerking. Het opbouwwerk werd de laatste decennia vrijwel overal wegbezuinigd. Wat let opbouwwerkers en andere sociale professionals om zich als zelfstandige te verenigen in een coöperatief verband om gezamenlijk vorm te helpen geven aan een coöperatieve samenleving. Er is toekomst voor het opbouwwerk!

Het opbouwwerkboek van de 21ste eeuw

Wat lezen opbouwworkers tegenwoordig?

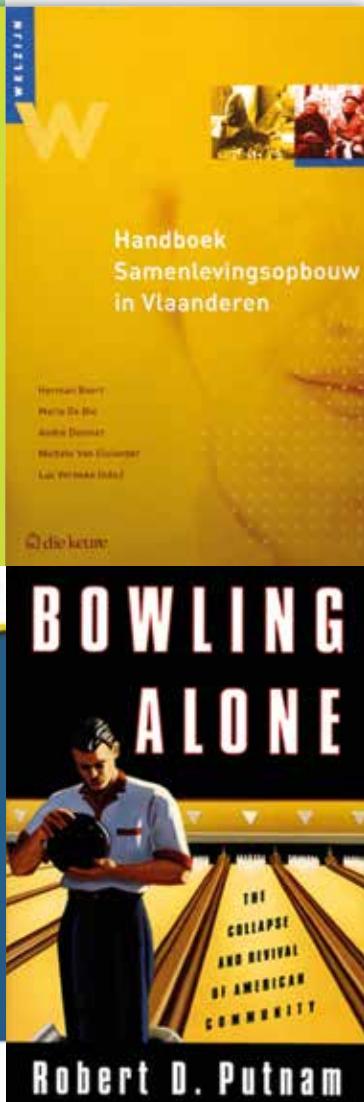
Welk boek maakte de eerste dertien jaar van deze 21ste eeuw de meeste indruk?

Een korte rondgang op het internet en een telefonische bliksemenquête leverde een twintigtal titels op. In dit artikel vindt u, in willekeurige volgorde, korte signalementen van de meest genoemde tien.

Tekst

Nico de Boer

De tien meest genoemde boeken

- Wijkontwikkeling op eigen kracht, John L. McKnight & John P. Kretzman
- Het woninkrijk der Bloemstraters, Jos van der Lans
- De improvisatiemaatschappij, Hans Boutellier
- Tussen onderschatten en overvragen, Evelien Tonkens
- Het is altijd het beroep van de toekomst geweest, Marta Dozy
- Goeie buren houden zich op d'r eigen, Talja Blokland
- Heel de buurt gebundeld, Nico de Boer e.a. (red.)
- Bowling alone, Robert Putnam
- Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen, André Desmet e.v.a.
- Van presentie tot correctie, Nanne Boonstra en Hans Boutellier

Om alvast een tipje van de sluier op te lichten: topper was John McKnight's Wijkontwikkeling op eigen kracht (de ABCD-bijbel) en heel goed scoorden 'De improvisatiemaatschappij' van Hans Boutellier en 'Het woninkrijk der bloemstraters' van Jos van der Lans. Opvallend was daarnaast de relatief grote aandacht voor schrijvers uit de Verenigde Staten: Robert Putnam en Jim Diers, om er maar eens twee te noemen.

Nou, laten we dan meteen een opmerkelijke derde schrijver noemen: Saul Alinsky met zijn 'Rules for radicals'. Die nominatie is vooral curieus omdat dat boek al in 1971 uitkwam. Kennelijk staat Alinsky ook 41 jaar na dato nog sterk in de belangstelling. Niet verwonderlijk, vindt bijvoorbeeld de voormalig hoofdredacteur van Zorg+Welzijn Martin Zuithof: "Alinsky is via onder meer John McKnight en Barack Obama misschien wel de invloedrijkste opbouwwerker ooit."

Er waren meer 20ste eeuws boeken die kennelijk de millenniumwisseling moeiteloos overleefden. Het 'Handboek opbouwwerk' van good old Harry Broekman, is er zo een. In 1998 uitgekomen en daarna enkele malen herdrukt. Opbouwwerker Mieke de Lange: "Dat is mijn keus, omdat ik met dit boek tijdens de opleiding en met name in de eerste jaren van mijn werk het opbouwwerkvak heb geleerd." En laten we 'Sociaal-agogische projecten' van Leida Schuringa niet vergeten. In 1997 uitgekomen, wordt het nog steeds stukgelezen, vooral tijdens de opleiding. Marco van Stralen, voorzitter van de beroepsvereniging voor opbouwwerkers Code 2.0: "Het is een boek waar veel opbouwworkers en sociaalcultureel werkers de afgelopen jaren les in hebben gehad en bij evaluaties scoort het altijd heel hoog."

Misschien wel de meest opmerkelijke nominatie is een verzoek tot heruitgave. Joop Hofman van de Rode Wouw: "Ik ga voor de nog niet gepubliceerde herdruk van 'Dorp in Drenthe' van Jo Boer. Zij blijft toch de grondlegger van het opbouwwerk." Deze legendarische studie naar 'veranderingen in mens en samenleving in de gemeente Zweeloo gedurende de periode 1930-1970' verscheen in 1975. Kom op, welke uitgever ziet iets in een mooie heruitgave?

Wijkontwikkeling op eigen kracht,

John L. McKnight & John P. Kretzman

In 1993 kwam het boek 'Building Communities From The Inside Out – a path toward finding and mobilizing a community's assets' uit van de Amerikaanse onderzoekers John Kretzman en John McKnight. Het was gebaseerd op hun activiteiten in heel moeilijke wijken in een aantal Amerikaans steden en leverde veel mooie voorbeelden van wijkontwikkeling en -vernieuwing op initiatief van bewoners. Kern van het boek was een nieuwe manier van werken: de Asset Based Community Development ABCD. Die kern sloeg in Nederland aan. McKnight bezocht ons land een aantal keren en er ontstond een mooie samenwerking tussen de in

het LSA gebundelde bewonersorganisaties en het ABCD-Institute. Mede door enkele conferenties werd ABCD een begrip in Nederland. Het LSA en Fontys Hogeschool besloten in 2004 het standaardwerk van Kretzman en McKnight in Nederland uit te brengen. 'Wijkontwikkeling op eigen kracht' werd een bewerkte vertaling met een hele reeks voorbeelden uit Nederlandse wijken waar men inmiddels met ABCD aan de slag was gegaan. Het woord 'assets' bleef altijd wat onwennig: letterlijk gaat het om 'waarden', maar in de praktijk waren het eerder 'capaciteiten', 'talenten' of 'vermogens'. McKnight zelf hield het op het neutrale 'ingrediënten'. Hoe

dan ook: het boek – of zou je moeten zeggen: de ABCD-beweging? – zette een nieuwe manier van werken neer: niet meer beginnen vanuit wat ziek, zwak en misselijk is aan een wijk, maar juist vanuit zijn kracht. Het boek is niet meer in de verkoop. Op het internet duikt af en toe een tweedehands exemplaar op, maar kennelijk voelt het boek voor de bezitters als een collector's item dat je liever in je kast houdt. Gelukkig is het – onder meer bij het LSA – wel als PDF te downloaden.

John L. McKnight, John P. Kretzman,
Wijkontwikkeling op eigen kracht, LSA/Fontys
Hogeschool Sociaal Werk, 2004

Het woninkrijk der Bloemstraters

Jos van der Lans

In opdracht van woningcorporatie De Alliantie bezocht Jos van der Lans in 2002 en 2003 bewoners van wat je doorsneebuurten noemt ('Bloemstraten') in Amsterdam, Hilversum, Amersfoort en Almere. Daarnaast sprak hij een aantal professionals die bij die straten betrokken zijn. Het resultaat was een fascinerend doorkijkje. Joop Hofman van de Rode Wouw: "Het brengt de grote sociale onderwerpen weer terug van grote begrippen naar een handzame kluwen van dagelijks gedoe." En Martin Zuihof: "Het laat zien waar toe opbouwwerk dient, een prachtig inkijkje in privélevens en sociale netwerken – wat mij betreft de mooiste Van der Lans." En kennelijk ook van betekenis voor opbouwwerkers? Zuihof: "Tja, opvallend is dat in deze reportage nauwelijks sprake is van opbouwwerkers in actie – sterker nog: Van der Lans beschrijft hoe het individuele bestaan voor publieke functionarissen een no-go area is geworden en dat professionals zich uiterst formeel en afstandelijk blijven opstellen. Het boek is vooral een sociologische beschrijving

van de kansen die professionals laten liggen. Maar: voor opbouwwerkers en wijkagenten maakt hij een positieve uitzondering. Die staan 'midden in het gebied, waar ze van alles horen en zich richten op bewoners die in beweging komen.' Ook dit boek is niet meer in de handel. Wel is het – onder meer bij de canon sociaal werk en op de site van Van der Lans zelf (www.josvdlans.nl) – te downloaden, zij het dan zonder de soms intrigerende foto's die zijn gemaakt door de schrijver en de Bloemstraters zelf.

Jos van der Lans, *Het woninkrijk der Bloemstraters*, Forum Wonen de Alliantie in samenwerking met De Balie, 2003

Goeie buren houden zich op d'r eigen

Talja Blokland

Op 12 januari 2006 hield Talja Blokland haar inaugurele rede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ongeveer gelijktijdig kwam er een herziene versie uit van haar veelgelezen en -geprezen proefschrift uit 1998 onder de titel 'Goeie buren houden zich op d'r eigen'. Haar destijds nog licht omstreden stelling – geformuleerd op basis van participatief onderzoek in Hillesluis – luidde dat de kwaliteit van nabuurschap gebaat is bij een zekere afstand. Tegelijkertijd willen buurbewoners zich wel thuis voelen in hun buurt en als het echt nodig is ook een beroep op elkaar kunnen doen. Dat is lastig: de privatisering van het bestaan heeft de rol van de buurt in het dagelijks leven verminderd en juist doordat men elkaar minder ziet en spreekt, weten mensen niet meer welke gedragsregels er op straat gelden. De afwezigheid van (hechte) buurtnetwerken is dus geen teken van desintegratie: als je preciezer kijkt is er heel wat meer aan de hand. De oplossing van samenlevingsproblemen is dan ook niet om krampachtig gezelligheid te organiseren: exit buurtbarbecue. Die oplossing moet gebaseerd zijn op die paradox van goed nabuurschap en distantie. En dat was een boodschap die – hoewel verre van simpel – bij opbouwworkers een gewillig gehoor vond.

Tijdens en na haar bijzonder hoogleraarschap was

Talja Blokland nog enige tijd onderzoeker in Delft en lid van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. In 2009 werd ze aan de Humboldt Universiteit in Berlijn hoogleraar in stedelijke en regionale sociologie.

Talja Blokland, Goeie buren houden zich op d'r eigen – sociale relaties in de grote stad, Gradus Hendriks Stichting, 2005

Tussen onderschatten en overvragen

Evelien Tonkens

In 'Tussen onderschatten en overvragen' onderwerpt bijzonder hoogleraar Actief Burgerschap Evelien Tonkens met een aantal gastauteurs vier thema's aan een onderzoek: (1) de maatschappelijke achtergronden van actief burgerschap, (2) het overschrijden van de etnische scheidslijnen (met ruime aandacht voor het burgerschap van Marokkaanse jongeren), (3) bemoeizorg en de verhouding met burgerschap achter de voordeur en (4) zeggenschap en verantwoording (met onder meer aandacht voor representativiteit van bewonergroepen). Achtergrond daarvoor is haar constatering dat de bal sinds kort bij de burger ligt, nadat in voorgaande perioden eerst de overheid en daarna de markt onze maatschappelijke problemen zou oplossen. Er wordt veel, heel veel van burgers verwacht. Het risico is tweekoppig: onderschatten en overvragen. Dat soort inhoud gaat er bij opbouwworkers in als koek, zeker omdat Tonkens warme ondersteuning biedt voor het type professionaliteit waar opbouwworkers het patent op hebben, de zogeheten metis: lokale, praktische, niet verplaatsbare kennis. Het boek levert daarvan veel voorbeelden uit de praktijk. Bovendien ziet Tonkens niets in een soort 'onbevlekt' actief burgerschap: om burgers te activeren zijn er in haar optiek altijd organisaties en professionals nodig: overheid, woningcorporaties, instellingen voor zorg en welzijn en: opbouwworkers. 'Tussen onderschatten en overvragen' is gebaseerd op de succesvolle Stadswijkstudies, editie 2008, waaraan ook opbouwworkers deelnamen.

Evelien Tonkens, Tussen onderschatten en overvragen – actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk', SUN | Trancy 2009

Het is altijd het beroep van de toekomst geweest

Marta Dozy

Sinds mensenheugenis was ze ermee bezig en in 2009 lag het er opeens: het monumentale proefschrift waarmee Marta Dozy de beroepsontwikkeling van het opbouwwerk in kaart bracht. Vier fasen onderscheidt ze. In de eerste fase van differentiatie en specialisatie (1850-1952) kwam het werk te voorschijn uit de prehistorie van het maatschappelijk werk en volksontwikkeling. In de tweede fase – ‘Maatschappelijk opbouwwerk: het begin (1952-1965) – trad het pas echt in de schijnwerpers. De derde fase waren ‘de jaren van groei (1965-1980)’: het aantal beroepskrachten nam sterk toe, er kwamen domeinconflicten met andere professies; de bevolking loopt er niet warm voor, maar het ministerie des te meer. En dan die vierde fase die Dozy wat plompverloren typeert als ‘De neergang (vanaf 1980)’: het werkterrein dijde uit, maar werd steeds minder specifiek, terwijl de oude bondgenoot (het rijk) het werk overdeed aan de gemeenten, die er niet veel raad mee wisten.

Geen vrolijke uitkomst, maar toch een soort erkenning van het vak opbouwwerk. De Nijmeegse opbouwwerker Wessel Zwartsenberg: “De titel geeft scherp de tegenstrijdige positie aan van het opbouwwerk: bedreigd als werksoort, maar er is ook perspectief. Enerzijds een prachtig vak waar street wise, creatief en innovatief wordt gewerkt, hetgeen daadwerkelijk zoden aan de dijk zet bij het verbeteren van leefbaarheid in wijken. Anderzijds moet duidelijker worden wat het opbouwwerk nu wel is. Er moet commitment komen.” Kortom: nog steeds het vak van de toekomst...

Marta Dozy, *Het is altijd het beroep van de toekomst geweest, de beroepsontwikkeling van het opbouwwerk*,
De Walburg Pers, 2009

De improvisatiemaatschappij

Hans Boutellier

Hoewel de huidige directeur van het Verwey-Jonker Instituut wel eens verweten wordt dat hij meer van veiligheid en burgerschap is dan van de sociale sector, mag zijn betekenis voor het opbouwwerk niet worden onderschat. Dan gaat het niet zozeer om zijn boek ‘De veiligheidsutopie’ uit 2006 of om de toekomstverkenning ‘Van presentie tot correctie’ (zie elders in deze lijst) maar meer nog om het in 2011 verschenen ‘De Improvisatiemaatschappij’.

In dat boek fileert Boutellier de drie grote, recente pogingen tot maatschappelijke ordening: het beschavingsoffensief (te nostalgisch), het

Heel de buurt gebundeld

Nico de Boer e.a. (red.)

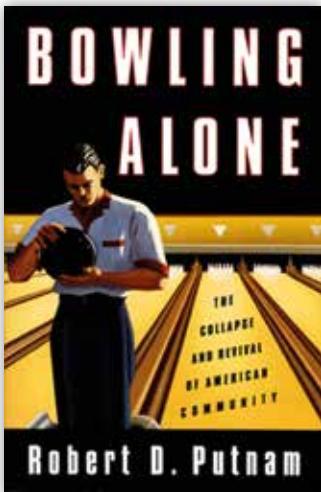
In 2004 verscheen de collectieve doordenking van wat op dat moment – en misschien nog wel steeds – het grootste landelijke experiment ooit was op het gebied van wijkgericht werken in Nederland. Het ministerie van VWS, het toenmalige NIZW (intussen gedeeld en vermenigvuldigd tot Movicie), het Landelijk Centrum Onderzoek en Forum waren erbij betrokken, alsmede tien pilotlocaties, verspreid over het hele land. ‘Heel de buurt gebundeld’ deed daarvan verslag door de context te schetsen, de op locatie opgedane ervaringen weer te geven en conceptueel te duiden en ten slotte een toekomstperspectief te schetsen. Hoewel de inleiding nog hoopvol stelt dat ‘dit waarschijnlijk niet de laatste Heel de buurt publicatie is’, is er toch nooit in die vorm een vervolg op gekomen. Al vrij snel na het uitkomen werd de wijkpak meegenomen in de vaart der volkeren die uiteindelijk ‘Vogelaarwijken’ is gaan heten. En die intussen alweer op sterven na dood is. Neemt niet weg dat de inzichten in ‘Heel de buurt gebundeld’ voor veel opbouwworkers, wijkambtenaren en stedelijke vernieuwers kennelijk een bron van inspiratie zijn geworden, ook al komen de aanbevelingen anno 2012 tamelijk chic over. Wat te denken van de derde handreiking: Schep ‘topvoorzieningen’ voor ontmoeting en ontspeling met uitstraling. [...] Zorg voor professioneel beheer van deze voorzieningen (p259). Oei, dat waren nog eens tijden!

Nico de Boer, Harry Broekman, Paul Kage, Ard Sprinkhuizen, Jan de Wild (red.), ‘Heel de buurt gebundeld – een staalkaart van vier jaar buurtgericht investeren’, NIZW, 2003

veiligheidsbeleid (te zwak) en het burgerschapsreveil (idem). Vervolgens presenteert hij een alternatief voor de oude keuze tussen maatschappelijke chaos of maatschappelijke orde: de orde der improvisatie. Kern daarvan is: het geheel van processen van afstemming op de omgeving waarmee de sociale ordening van een onbegrensde wereld zich realiseert. Geen gemakkelijke gedachtegang, maar gelukkig biedt het boek een krachtige metafoor: de geïmproviseerde muziek. Ook daar wordt immers niet elk loopje door een componist voorgescreven. De muzikanten lijken maar wat te doen, maar de muziek die ze maken, krijgt voortdurend vorm in de vooraf afgesproken akkoorden, het thema, de intro en het einde. Misschien is dat wel de reden waarom het boek voor opbouwworkers zo aantrekkelijk is: ook zij zijn immers voortdurend bezig met improviseren.

Hans Boutellier, *De improvisatiemaatschappij – over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*, Boom | Lemma, 2011

Bowling alone

Robert Putnam

Maar de nieuwe eeuw begon met de lancering van een 'nieuw' begrip: sociaal kapitaal. Opeens had iedereen het erover en dat kwam door de publicatie in het jaar 2000 van 'Bowling alone' van Robert Putnam. De nieuwheid was relatief: in feite was het een heruitgave met iets andere woorden in de titel van een essay uit 1995. Hindert niet.

In *Bowling alone* brengt Putnam het verval van sociaal kapitaal in de VS in kaart. Op alle vlakken nam sociaal contact af tot het moment dat er – inderdaad – alleen gebowld werd: iets wat daarvoor doorgaans in competitieverband werd gedaan. Dat had gevolgen voor de samenleving. De ondermijning van actieve burgerbetrokkenheid bedreigt de democratie. De afname van verenigingsleven (van de scouting tot politieke partijen en de kerk) komt vooral door een technologische individualisering van onze vrije tijd door televisie en internet, aldus Putnam op basis van bijna een half miljoen interviews. Een oplossing ziet Putnam in een herwaardering van hoe onze (groot)-ouders het

Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen

André Desmet e.v.a.

De internationale oriëntatie van opbouwwerkers beperkt zich niet tot de VS, ze sluiten ook België niet uit. De Vlamingen hebben al enkele jaren het Handboek Samenlevingsopbouw en dat is eigenlijk geen boek maar een instituut: zo'n veertig auteurs leveren bijna evenzoveel hoofdstukken met een totale lengte van zo'n 700 pagina's op een breed terrein: van 'samenlevingsopbouw als sociaal-agogische interventie op lokaal niveau' via 'maatschappelijke ontwikkelingen en sociale politiek' en 'samenlevingsopbouw op het terrein' naar 'varianten van samenlevingsopbouw', 'van strategische planning tot projectmatig werken' en 'methoden'. De noemer waaronder dit plaatsvindt heet 'het brede en zeer diverse geheel van initiatieven die op het lokale vlak burgers in beweging brengen om de kwaliteit van het samenleven en van de samenleving te verbeteren'. De

eerste editie kwam vlak voor de eeuwwisseling uit, in 2003 en 2008 kwam er een totaal herziene uitgave waarin het accent verschoof van 'vakken' over de samenleving naar het meer methodische aspect. Ook voormalig buitengewoon hoogleraar samenlevingsopbouw Jan Willem Duyvendak werkte eraan mee. Opbouwwerker en publicist Joop Hofman over het Handboek: "Ze weten op een wetenschappelijke manier de ontwikkelingen van samenlevingsopbouw van Vlaanderen, maar ook Nederland te bundelen, zodat je als hardwerkende opbouwwerker kunt shoppen in de 'hoge' literatuur over je eigen vak."

André Desmet, Herman Baert, Maria Bouverne-de Bie en Luc Verbeke (red.), *Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen*, Brugge, Die Keure, 1999, 2003, 2008

deden: misschien moeten we wel meer gezamenlijk acties ondernemen die ons veilig, productief, gelukkig en hoopvol maken. Het is de vraag wat Putnam nu zo aantrekkelijk maakte voor Nederlandse opbouwworkers. Was het de overtuigingskracht van die inderdaad enorme databestanden? De bruikbaarheid van termen als 'bridging', 'bonding' en 'linking' sociaal kapitaal? Of toch de licht nostalgische ondertoon? Zouden we – na de rellen eind september in Haren – nog steeds geloven dat het internet individualiseert?

Bowling alone - the collapse and revival of the American community, Robert D. Putnam, 2000

Van presentie tot correctie

Nanne Boonstra en Hans Boutellier

In 2009 – de diepte en duurzaamheid van de crisis en de effecten daarvan op de verzorgingsstaat begonnen net door te dringen – kwamen Boonstra en Boutellier van het Verwey-Jonker Instituut met deze ‘conceptuele studie’ naar samenlevingsopbouw. Voor de Nederlandse opbouwworkers hadden ze goed en slecht nieuws. Het goede nieuws was dat samenlevingsopbouw weer helemaal in de lift zit. Het had naar hun mening niet alleen traditie, maar draagt ook de belofte van maakbaarheid in zich, en het impliceert niet alleen verbinding van burgers (wijkgericht werken, burgerparticipatie, sociale samenhang, leefbaarheid), maar ook hun verheffing en activering. Het begaf zich bovendien op het zeer brede terrein van presentie tot correctie. Het slechte nieuws was, dat er steeds meer partijen kwamen die aan samenlevingsopbouw doen: naast

het opbouwwerk zelf ook de woningcorporaties, politie en justitie, religieuze organisaties, de sport, het onderwijs en het jongerenwerk – het is geen alleenrecht meer van opbouwworkers. Die opbouwworker heeft hooguit een speciale rol, namelijk die van ‘connector’ die de burger ‘voice’ geeft. Kennelijk was Boutellier bij het schrijven van dit boekje zijn gedachten al aan het vormen over geïmproviseerde muziek als metafoor voor de soort ordening die deze netwerk-samenleving nodig heeft. Een breed publiek heeft ‘Van presentie tot correctie’ nooit bereikt, maar het was wel een publicatie die woorden gaf aan een vak in ontwikkeling.

Nanne Boonstra en Hans Boutellier, *Van presentie tot correctie – een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw*, Verwey-Jonker Instituut 2009

Nico de Boer is zelfstandig publicist. Hij richt zich met name op beleidsontwikkeling & onderzoek in de sociale sector.

Met 6 adviezen de crisis uit

Bruisende woensdag op het plein voor basisschool De Klimop in het Oude Noorden (Rotterdam)

Tekst

Ria de Wit

Fotografie

Johannes Odé

De opbouwwerker moet zich misschien buurtmakelaar gaan noemen. Het vak vraagt in ieder geval om een nieuwe invulling in de toekomst. Zes adviezen om succesvol te worden. "We hebben mensen nodig die in de haarraten van de wijk zitten en partijen met elkaar kunnen verbinden." Een voorpublicatie uit het boek *Mensen kunnen groeien, net als gras*.

1

Vertel waar je goed in bent

Het opbouwwerk is groot geworden in de jaren zeventig van de vorige eeuw, een periode waarin bewoners voor het eerst hun stem lieten horen en zich gingen verzetten tegen betutteling door de overheid. Zeker twee decennia lang heeft de sector op dit succes kunnen teren; de verbindingen met de bewonersorganisaties waren sterk en het vertrouwen van de overheid was groot. Aan het begin van de 21ste eeuw begon alles te kantelen, onder invloed van de economische recessie en een toenemende verharding in de samenleving. De welzijnssector stond ineens onder grote druk, en het opbouwwerk deelde in de malaise. Ook de Rotterdamse opbouwwerkorganisatie SONOR leidt onder strengere eisen van opdrachtgevers en zocht naarstig naar manieren om de meerwaarde van het opbouwwerk inzichtelijk te maken.

Dat laatste is moeilijk, zo blijkt tijdens gesprekken met een aantal Rotterdamse professionals en deskundigen op het gebied van zorg, welzijn en samenlevingsopbouw. Ids Thepass, die als bestuursvoorzitter van zorginstelling Laurens onder invloed van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) druk op zoek is naar samenwerkingspartners in de welzijnssector, geeft dat onomwonden aan: "Je moet kunnen vertellen wat je de stad te bieden hebt, wat je kunt toevoegen aan de samenleving. Wat mij betreft heeft SONOR dat in het verleden onvoldoende gedaan. Tegelijkertijd ben ik ervan overtuigd dat wij opbouwwerk hartstikke nodig hebben. Het schot tussen welzijn en zorg wordt weggehaald en dat is heel gezond, en als Laurens het voortouw gaat nemen in

een gebied moeten wij deskundigheid binnenhalen die we zelf niet hebben. We hebben mensen nodig die in de haarraten van de wijk zitten en in staat zijn om partijen met elkaar te verbinden."

Ook Frans Franssen – die zijn hele werkzame leven actief is geweest in de welzijnssector, zelfs nu hij met pensioen is – ziet daar een belangrijke rol weggelegd voor opbouwworkers. "Maar wel vanuit een andere positie dan voorheen: welzijn staat in dienst van de zorg." Hekon Pasman, als organisatieadviseur werkzaam voor diverse zorg- en welzijnsinstellingen, beaamt dit. Hij benadrukt dat opbouwworkers nadrukkelijker dan ooit moeten vertellen waar ze goed in zijn. "Hun specialiteit is nadenken over hoe mensen zich tot elkaar verhouden, verbindingen leggen en processen ondersteunen. Maak duidelijk dat deze kwaliteiten ervoor zorgen dat mensen hun leven makkelijker kunnen leven – dan sluit je prima aan bij wat er op dit moment van professionals wordt gevraagd."

2

Zoek meerdere opdrachtgevers

De Wmo heeft als uitgangspunt dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig moeten kunnen blijven wonen, met steun van hun omgeving en – als dat nodig is – van professionals. "Dingen die vroeger normaal waren, keren nu weer terug", zegt Angelina Adam, manager bij SONOR. Ze doelt op de beginjaren van het opbouwwerk, net na de Tweede Wereldoorlog, toen sociale netwerken veel groter waren dan nu het geval is, vooral dankzij de verzuiling. Onder invloed van een groeiende economie nam de overheid in de

Discussie (vervolg)

Opzoomercafé

jaren zestig en zeventig veel taken over van die netwerken, om zich vervolgens vanaf de recessie in de jaren tachtig weer langzaam terug te trekken. De sterke subsidierelatie met de overheid heeft ervoor gezorgd dat het opbouwwerk onbedoeld meebewoog: van bloei tijdens de 'vette' jaren tot krimp in de jaren van economische tegenslag, met als dieptepunt de afgelopen jaren, waarin subsidiekranen zonder pardon worden dichtgedraaid.

Dries Ouwerkerk, gepensioneerd directeur van de stedelijke koepel van woningcorporaties, ziet voor het opbouwwerk vooral uitdagingen bij andere sectoren dan de overheid: "De lokale politiek heeft in feite een beperkte rol; die is alleen maar bezig met het doorvoeren van opgelegde bezuinigingen. Het ontbreekt aan visie. Het is wellicht verstandiger om te kijken naar verzelfstandigde, professionele sectoren als huisvesting, onderwijs en zorg. Ga werken voor woningcorporaties, scholen en ziekenhuizen, daar liggen mogelijkheden."

3 Kijk met een frisse blik

Sinds het openbaar aanbesteden in de welzijnswereld een vlucht heeft genomen, hebben geves-

tigde organisaties moeite om opdrachten binnen te halen. Opbouwwerker Fatima Lamkharrat ziet het met lede ogen aan. "Ik heb meegemaakt dat ik moest stoppen met mijn werk in een wijk waarin ik jarenlang had geïnvesteerd in relaties met bewoners, omdat de openbare aanbesteding werd gewonnen door een hip bureautje van buiten de stad. Hun aanbieding was blijkbaar overtuigend, maar ze hebben nul binding met de wijk. Dan komen ze aan mij vragen of ik een lijst met contactpersonen voor ze heb. Vervolgens gaan alle credits naar dat hippe bureautje, terwijl mijn voorwerk essentieel is geweest." Dries Ouwerkerk ziet juist nieuwe kansen in deze nieuwe situatie: "Laat je betalen voor die kennis. Je kunt die lijst verkopen, of partner worden van dat bureautje. Daarnaast moet je zichtbaar maken wat je nog meer kunt bieden. Laat zien dat je in staat bent om de verbinding te leggen naar gebruiker en bewoner, dan ben je goud waard. Dat kunnen andere organisaties niet."

Opbouwworkers worstelen vaak met hun positie: ze voelen zich heen en weer geslingerd tussen de belangen van de bewoners en de opdrachtgever. Fatima Lamkharrat ervaart dat als een krach-

tenveld: "Als je bent ingehuurd door de directie van een woningcorporatie, heb je te maken met hun belangen, maar kunnen haaks staan op de wensen van de bewoners." Volgens Dries Ouwerkerk hoeft dat helemaal geen probleem te zijn, als je met een frisse blik kijkt naar de rol van de opbouwwerker. "Je bent geen belang behartiger van de bewoners, beschouw je werk als dat van een makelaar: je brengt twee partijen tot elkaar, zoekt naar een goede match. In die rol is het logisch dat je beide partijen wijzer maakt dan ze zijn, dus ook de corporatie. Daar hebben beide partijen baat bij."

4 Werk samen

Nieuwe coalities smeden, dat is volgens socioloog en adviseur Hekon Pasman voor het opbouwwerk de beste manier om een rol van betekenis te kunnen spelen in de samenleving. "Bekijk per vraagstuk met wie je het beste kunt samenwerken om een voor de opdrachtgever zo interessant mogelijk pakket te kunnen aanbieden. Op het gebied van opvoeden kun je een coalitie aangaan met de kinderopvang of peuterspeelzalen – die zijn ook aan het einde van hun Latijn. Het onderwerp jeugdzorg biedt veel kansen,

bijvoorbeeld in samenwerking met de Centra voor Jeugd en Gezin. En bekijk het ook per stad met een frisse blik: ieder gebied vraagt om eigen oplossingen.” Toby Witte, lector maatschappelijk zorg aan de Hogeschool Rotterdam, ziet ook veel mogelijkheden bij de Centra voor Jeugd en Gezin: “Zo’n dertig procent van de probleemgezinnen kan door hen niet worden bereikt. Daar kan een opbouwwerker van grote waarde zijn: hij kent de wijk, weet hoe hij met mensen in contact moet komen en is in staat om een koppling tot stand te brengen.”

5 Ondersteun burgerkracht

Zelfredzaamheid en burgerkracht zijn veel voorkomende termen in beleidsstukken over de Wmo. Opbouwwerker Fouad Akka benadrukt dat burgerparticipatie altijd de sterke kant is geweest van zijn vak. “Doordat opbouwwerkers vertrouwen hebben opgebouwd in een wijk, kunnen ze steun geven aan bewoners.” Maar hoe zorg je er in deze tijd voor dat groepen bewoners zich inzetten voor een gemeenschappelijk doel, vraagt Frans Franssen zich af. “Hoe krijg je ze op de barricades? In de tijd van de stadsvernieuwing was er een gemeenschappelijk doel, namelijk goed en goedkoop wonen, en daarin vonden de bewoners elkaar. Nu is het een heel andere wereld, waarin mensen veel minder opkomen voor collectieve belangen. Het opbouwwerk moet dus ook anders opereren.” Ton Notten, oud lector en emeritus hoogleraar, vindt dat het opbouwwerk zich moet afvragen op welke manier burgers tot actie kunnen worden verleid. “Kijk naar de successen, want die zijn er. Leg een vergrootglas op een groep Marokkaanse meiden die het goed doen in een wijk en analyseer hoe het komt dat ze in actie zijn gekomen.”

Angelina Adam beaamt zijn woorden: “Er is genoeg burgerkracht in de samenleving, je moet het signaleren en ervoor zorgen dat het zich kan ontwikkelen. Het organiseren van mensen gaat op hele andere manieren dan vroeger. Het bereik

Voorpublicatie uit boek over opbouwwerk in Rotterdam

De tekst in dit artikel is een verkorte weergave van een hoofdstuk uit het boek ‘Mensen kunnen groeien, net als gras’, dat begin 2013 verschijnt. Het boek beschrijft de geschiedenis, het heden en de toekomst van het Rotterdamse opbouwwerk, gezien door de ogen van Hugo Mulder, oud-directeur van opbouwwerkorganisatie SONOR. Mulder richtte SONOR op in 1996, samen met de in 2010 overleden René van der Voorn.

Bij zijn terugtreden als directeur sprak Hugo Mulder de wens uit om zijn rijke ervaring in de Rotterdamse samenlevingsopbouw te laten omschrijven. Journaliste Ria de Wit sprak hem vele malen en maakte een boek waarin diverse verhaallijnen samenkomen: de economische en maatschappelijke ontwikkeling van Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog, de sociale veranderingen in de havenstad

Rotterdam, de opkomst, bloei en worsteling van het Rotterdamse opbouwwerk en de persoonlijke geschiedenis van Hugo Mulder. In het laatste hoofdstuk van het boek buigt een groep professionals en extern deskundigen zich over de vraag welke rol het specialisme opbouwwerk kan spelen in de huidige samenlevingsopbouw. Dat leidt tot acht adviezen, waarvan er in dit artikel zes worden benoemd.

Het boek ‘Mensen kunnen groeien, net als gras’ (ISBN 978-90-820092-0-0) is vanaf medio februari 2013 verkrijgbaar bij SONOR voor € 12,50. U kunt nu al intekenen voor een exemplaar! Stuur een mail naar info@sonor.nl onder vermelding van ‘boek Hugo Mulder’.

Discussie (vervolg)

Dag van de dialoog

Pleinfeest in de wijk Zevenkamp in Rotterdam

van sociale media is enorm, die kun je gebruiken.” Als voorbeeld noemt ze Londen, waar in augustus 2011 dagenlang gevechten plaatsvonden tussen relschoppers en de politie. Toen de rust was weerkeerd, bleef er een enorme berg troep achter in de stad. Een bewoner nam via Twitter het initiatief voor een schoonmaakactie en binnen een dag werd het account door 72.000 mensen gevuld; een klein deel kwam daadwerkelijk naar Londen om te helpen bij het opruimen.

Hugo Mulder, oprichter en oud-directeur van SONOR, vindt de kracht van opbouwworkers dat ze in staat zijn om op veel vlakken verbindingen te leggen. “Er zullen altijd kwetsbare mensen zijn die individuele zorg en ondersteuning nodig hebben, en er zijn groepen mensen die daarin een rol kunnen spelen. Opbouwworkers kunnen netwerken creëren en partijen bij elkaar brengen.”

6 Denk na over een andere naam

De term ‘opbouwworker’ is veelvuldig onderwerp van gesprek. In de bloeiperiode van het vak paste die naam als een jas: de samenleving moest worden opgebouwd en de bewoners hadden daar professionele hulp bij nodig. Maar in de 21-ste eeuw staan diezelfde professionals voor hele andere uitdagingen.

Ids Thepass voelt veel voor ‘wijkwerker’ of ‘buurtwerker’, hoewel hij ook ‘buurtmakelaar’ vindt passen bij de functie. DOCK gebruikt de term ‘opbouwwerk’ niet meer, vertelt regiodirecteur Caroline Kolenbrander. “Wij noemen het tegenwoordig ‘straatcoaching’ en een opbouwworker is ‘projectleider samenlevingsopbouw’, maar ik weet niet of dat verstandig is. Je kunt ook de oude term handhaven en de inhoud van het werk zodanig versterken dat niemand er meer

omheen kan.” Hekon Pasman vindt dat de opbouwworker zich het beste kan profileren als ‘interventiedeskundige’. “In de huidige samenleving is vooral behoefte aan deskundigen op het gebied van opgroeiën, vereenzaming en veroudering, en veiligheid.”

In het eerste jaar na zijn aantreden heeft SONOR-directeur Anton van Genabeek getwijfeld over het handhaven van de term ‘opbouwwerk’. Was die zodanig besmet geraakt dat vervanging noodzakelijk was? En wat zou dan een goed alternatief zijn? “We kwamen daar niet uit, daarom hebben we bij SONOR besloten de term ‘opbouwwerk’ in stand te houden. Het is misschien een geuzennaam, maar wij dragen hem met trots.”

Ria de Wit is journalist en tekstschrijver

De eerste der Mohikanen?

Er valt niet aan te ontkomen, de burger moet het op eigen kracht gaan doen. Toch blijft daarin een rol weggelegd voor professionals in samenlevingsopbouw. Want burgerinitiatieven blijken meer duurzaam te worden als ze professioneel worden begeleid. Conclusie: professionals verhogen het rendement van burgerkracht!

'Duwer achter de schermen', zo karakteriseerde de 'laatste der Mohikanen' zijn rol. Op deze manier werd de opbouwwerker in de krant geportretteerd in de serie 'uitstervende beroepen'. De eclips van het opbouwwerk valt af te lezen aan dalende getallen. Zo'n 2000 opbouwwerkers een generatie terug. Nog zo'n 800 nu leidde de krant af uit beschikbare cijfers. De actuele schatting van de beroeps groep zelf komt in mijn onderzoek uit op zo'n 700. De berichten over ontslagen in het Rotterdamse, en over komende bezuinigingen, voorspellen een verdere teruggang. Hoe verbazingwekkend is dit eigenlijk?

'Naatje' met de samenleving

Het 'Continu Onderzoek Burgerperspectieven', uitgevoerd door het Sociaal en

Cultureel Planbureau (SCP), schetst een parodoxaal beeld van de gevoelens van de Nederlanders: met mijzelf gaat het best goed, maar met ons samen – de samenleving – is het naatje. Werk aan de winkel zou je dan zeggen. Dit sentiment schemert ook door in '(On)zichtbaar vakwerk; 25 jaar opbouwwerk', prachtige portretten uit het Rotterdamse. Afbraak van opbouwwerk 'staat echter haaks op de laatste wetenschappelijke inzichten' stelt de inleiding, daarbij verwijzend naar het werk van 'Harvardprofessor Putnam'⁽¹⁾. Als burgers het samenleven als maatschappelijk probleem nummer één ervaren, waarom dan niet massaal ingezet op werken aan samenlevingsopbouw? Het antwoord ligt in de opkomst van een nieuw Groot Verhaal, dat van de Big Society, waar 'actieve burgers' het zelf

Tekst:

Nick Bolte

Opinie (vervolg)

gaan doen. Het enige wat hier voor nodig lijkt, is het aanboren van 'een altruïstisch overschat', de uitdrukking is van Tonkens, bijzonder hoogleraar Actief Burgerschap. Hoe staat het met de koele cijfers achter het verhaal?

Ontbrekende feiten

De feiten over vrijgevigheid en vrijwilligheid zijn te vinden in 'De staat van Nederland 2011'. (een jaarlijkse publicatie van het SCP). Hierin valt te lezen dat het gemiddelde geldbedrag dat een huishouden in euro's weggeeft, de eerste tien jaar van het nieuwe millennium stabiel blijft. Tot het in 2009 – het is crisis – toch wat inzakt. Deze duidelijkheid ontbreekt echter in de feiten over de tijd die mensen besteden aan vrijwilligerswerk. Over ons, Nederlanders, is er precies één doorlopende reeks van cijfers wat wij met onze tijd doen. Sinds 1975 houdt een steekproef van huishoudens om de vijf jaar – in een doorsnee-week in oktober – dagboekjes bij. Het SCP zet deze om in tabellen die helderheid verschaffen over hoe wij onze tijd besteden, ook de tijd dat wij ons inzetten voor buren, bejaarden, gehandicaptenzorg, in de sportclub, verenigingen en organisaties, de kerk. Het zwarte gat in 'De staat van Nederland 2011' is dat recente cijfers over 'het altruïstisch overschat' ontbreken. Er staat dat "zowel 2000 als 2005 een kwart [van de Nederlanders] actief is ... per week gemiddeld 4,5 uur". Navraag bij het SCP leert dat nieuwere cijfers in deze reeks er niet meer komen, met de dagboekjes – 2010 had de nieuwe meetdatum moeten zijn – is gestopt. Het debat over mensen die in de samenleving meer zelf moeten gaan doen, moet het voorlopig zonder monitoring van de feiten doen. In plaats daarvan gaat het SCP wat het zelf noemt: 'suggereren'. Daling? Ook het SCP kan niet om de signalen heen over een groeiend tekort aan vrijwilligers. Wat schrijft het SCP vervolgens over deze 'discrepantie'? "Hoewel men spreekt van een tekort aan vrijwilligers, heeft een meerderheid van de organisaties geen serieuze inschatting gemaakt van het aantal benodigde vrijwilligers en heeft zij evenmin een duidelijke visie op waar die mensen precies ingezet zouden moeten worden."²⁾ Daar kan de meerderheid van de vrijwilligers en hun organisaties het mee doen: geen 'serieuze' mensen.

Zelfredzaam

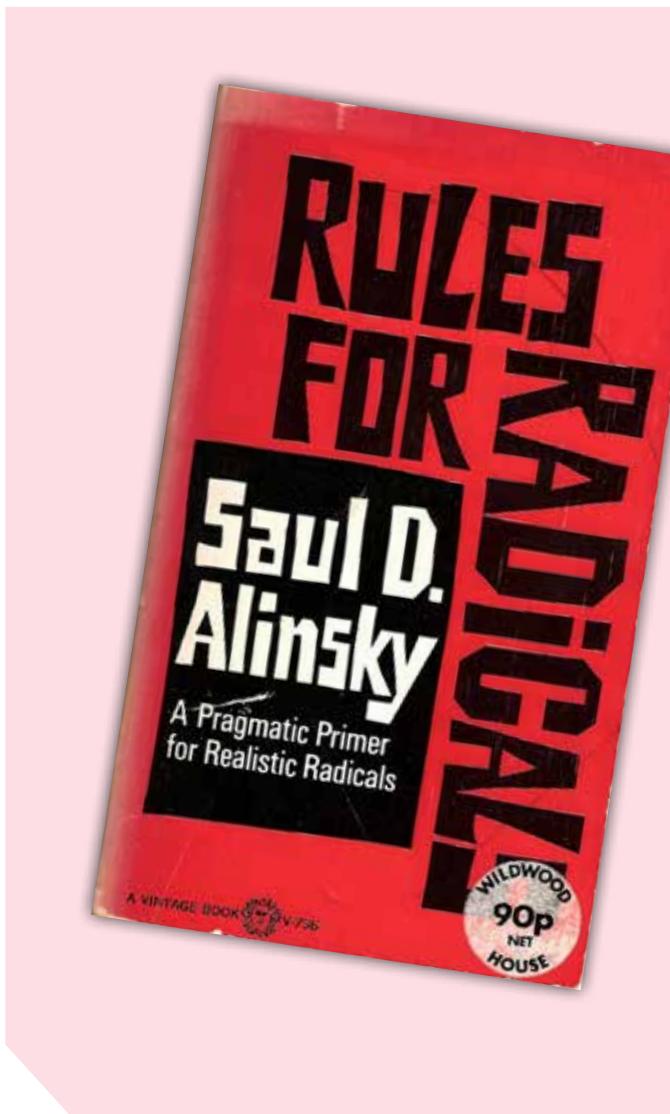
Het buzzt overal, wij moeten het zelf doen: zelfbewust, zelfverantwoordelijk, zelfredzaam. Een tijdgenoot van Karl Marx is de nieuwe held: Alexis de Tocqueville, een Franse aristocraat waarvan de vader op het nippertje aan de guillotine van de

Franse Revolutie ontkwam. Op reis door de nieuwe wereld zag de zoon dat de tijd van zijn soort voorbij was. Zijn reisverslag 'De la démocratie en Amérique' (1835/1840) is een pamflet om in te lijsten. Het draagt de boodschap uit dat democratie en gelijkheid onweerstaanbaar zijn.³⁾ Het maakt bijna twee eeuwen later inzichtelijk waarom een voormalig opbouwwerker, nog zwart ook, tot president van de U.S.A. kon worden gekozen, en ook herkozen. Het organisatietermogen en de inzet van de vrijwilligers die toegang hadden tot cruciale groepen kiezers trok alle 'swingstates' richting – naar wat verreweg de meeste Nederlanders toch zien als – de goede kant. Of zoals zijn tegenstanders (Newt Gingrich) knarsend hadden opgemerkt (zij wel), Obama had 'Rules for Radicals' (1971) de opbouwwerkbijbel van Saul D. Alinsky, tot de zijne gemaakt.

De burger is aan zet, zoveel is duidelijk. En dat ie staat te trappelen is wensdenken, zeggen de koele cijfers. Uit het Engeland waar nu liberalen met de conservatieven regeren komt de kritiek 'sentimentaliteit is rampzalig'. De 'Rode Tory'⁴⁾ en theoloog Blond populariseert de term Big Society en dat wordt nu beleid. Niet de staat, niet de markt maar de lokale gemeenschappen moeten het gaan doen. Precies wat in Nederland wordt geroepen bij de invoering van de Wmo en het Nieuwe Welzijn. De kerngedachte van burgerkracht kan op brede instemming rekenen. Maar wat wordt daarbij de rol van professionals in samenlevingsopbouw?

Opbouwwerk heeft een bijzonder karakter. Het is een vorm van persoonsgerichte professionaliteit. Samenlevingsopbouw is werken aan een sociale constructie en draait om vertrouwen, 'het geheim' van elke interactie. In de persoonsgerichte hulpverlening staat de deur vanzelfsprekend dicht. Maar samenlevingsopbouw in het publieke domein – straat, veld, keet – speelt zich af in het genadeloze licht van de publieke openbaarheid.

Samenleven doen wij allemaal. Burgers worden steeds meer een soort van protoprofessional in de kunst van samenleven. Dit vliegwiel op gang te krijgen en aan de gang te houden vergt een uniek vakmanschap. Van opbouwwerkers.

'Wat werkt'

Over professionals in de maatschappelijke dienstverlening verscheen de afgelopen 10 jaar een karrenvracht aan publicaties over 'de professional in de knel'⁵⁾. Nu de crisis echt op de stoep staat, wordt van die insteek, met een teveel aan slachtofferrol, weinig meer vernomen. Interessanter is de discussie in opkomst over 'wat werkt'. Langzaam groeit de stapel onderzoeken en het aantal databanken die daar iets over proberen vast te stellen. De discussie schiet alle kanten op, maar de grootste gemene deler in de uitkomsten eigenlijk niet. Steeds blijkt dat burger-initiatieven en organisaties die duurzaam zijn, diegenen zijn met toegang tot professionele ondersteuning en die verbindingen kunnen leggen met staat en/of markt. In Engeland lijkt het nu de kant op te gaan van een soort crash opleiding van forse aantallen 'community organizers'. En ja, dat is precies waar Obama in Chicago mee bezig was.

Het onderzoek onder de beroepsgroep van het opbouwwerk dat ik nu aan afronden ben, zal een beeld schetsen hoe de beroepsgroep nadenkt over de eigen rol en de eigen professionaliteit.⁶⁾ Het overgrote deel noemt zichzelf opbouwwerker, daar begint het mee. De centrale vragen zijn ook duidelijk: wat moet gezien worden als het beroepsdomein van het opbouwwerk? En wat is de expertise van professionals in samenlevingsopbouw waar burgers wat mee kunnen? Gedreven door boosheid en/of altruïsme, de samenleving is hun werk in uitvoering.

Nick Bolte is docent-onderzoeker aan de Hogeschool van Amsterdam.

- 1) *Sociaal cement*. Inleiding door Annemarie Sour in (On)zichtbaar vakwerk. 25 jaar opbouwwerk. Maart 2010. Uitgave SONOR.
- 2) *De staat van Nederland 2011*. Hoofdstuk 8 *Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid*. Paragraaf 8.3.3. *Het geven van geld en tijd*. Citaten staan op blz. 195 en 196.
- 3) *Alexis de Tocqueville: A life*. Biografie (724 blz.) geschreven door Hugh Brogan (2006) Yale University Press.
- 4) Het citaat is van Dalrymple, een Britse psychiater die vindt dat de verzorgingsstaat de 'onderklasse' pampt. Die opvatting resoneert breed. Het venijn zit in de popularisering van de term 'onderklasse'. Een term die - anders dan in de V.S.-

- tot voor kort niet paste bij het gangbare wereldbeeld in Europa: WIJ-ZIJ, Van Onderen tegen Van Boven.
- 5) De aanstichter is Eliott Freidson (2001) *Professionalism. The Third Logic*. Tonkens (2003) *Mondige burgers, getemde professionals* pakt dit op. Het WRR rapport (2004) *Bewijzen van goede dienstverlening* geeft het legitimiteit. Een stortvloed van publicaties over *Beroepzeer* (2005), *Beroepstrots* (2009) volgt, zonder veel effect.
- 6) Het onderzoek combineert een historische benadering met een actuele analyse van de opvattingen van de beroepsgroep van het opbouwwerk. De lancering van de *Zorgzame Samenleving* in 1982 markeert het proces van verandering dat

heeft geleid tot de inwerkingtreding van de WMO na 2007. Aan de hand van 211 nummers van *MO/Samenlevingsopbouw*, van 1982 tot 2007 uitgegeven door het Landelijk Centrum Opbouwwerk, wordt nagegaan welke betekenis opbouwworkers in de loop der tijd toekennen aan die verandering voor hun eigen rol. In 2012 hebben bijna 300 opbouwworkers een online vragenlijst ingevuld hoe zij nu naar hun beroepsrol kijken. De uitkomsten worden geanalyseerd met behulp van een sociologische benadering van het proces van professionalisering van beroepen in de maatschappelijke dienstverlening, in het bijzonder van die persoonprofessionals die in het publieke domein werken, opbouwworkers dus.

Een gemeenschappelijke agenda. Handelingsruimte voor de professionals. En een prominente positie voor de bewoners. Dat zijn voor oud-minister Ella Vogelaar de elementaire ingrediënten van een succesvolle wijkaanpak. Nog altijd is ze geregd te gast in de ‘krachtwijken’ die als categorie haar naam dragen. “Er zijn niet alleen harde cijfers – mensen zien ook echt dat er dingen ten goede veranderen, zelfs de grootste sceptici.”

Sociale verandering komt niet uit een **koekjes- fabriek**

Tekst

Frans van der Heijden
en Henk Krijnen

Fotografie

Pien Spijkers

Wat is volgens u, met de wijsheid van nu, het hart van de wijk aanpak?

"Nou, ook wel met de wijsheid van toen, hoor. Daar ben ik niet in veranderd... Aan de wijk aanpak liggen een paar cruciale keuzes ten grondslag. Allereerst: het kan niet achter bureaus in Den Haag bedacht worden, het moet in de wijken zelf gebeuren. Op landelijk niveau zijn alleen kaders gemaakt, rúime kaders: 'Er is vastgesteld dat bepaalde wijken problemen hebben die samenhangen met werkloosheid, laag opleidingsniveau, hoge schooluitval, onveiligheidsgevoel, gebrek aan sociale cohesie en slechte woningen. Op die thema's moet er iets gebeuren. Gemeenten behoren daarin de regie te voeren en samen met alle organisaties die medeverantwoordelijkheid dragen – welzijnswerk, woningcorporaties, scholen, politie, et cetera – een gemeenschappelijke agenda te ontwikkelen.' Het tweede cruciale punt was voor mij dat de bewoners een veel prominentere positie moesten krijgen. Niet zo van: wij hebben op het stadhuis iets bedacht en nu gaan we op een inspraakavondje de bewoners vragen of zij dat ook wel een leuk plan vinden, maar: we gaan van het begin af aan met bewoners praten over wat naar hún idee de problemen zijn in de wijk. Om hun positie verder te verstevigen, heb ik destijds de bewonersbudgetten geïntroduceerd. Doordat ze naar eigen inzicht een bepaald geldbedrag konden besteden, kregen bewoners wat macht – en tegenkracht – tegenover de instituties en bestuurders. En de derde essentie: er is geld nodig, maar het gaat vooral ook om een andere manier van wérken. Waar op centraal niveau

Interview (vervolg)

---

de neiging bestaat om alles dicht te regelen voor het lokale niveau, gaan gemeenten vervolgens vaak weer alles dichtregelen voor de wijkprofessionals. Terwijl die juist volop handelingsruimte moeten krijgen om de gemeenschappelijke agenda goed uit te voeren."

En als u die cruciale punten nog eens naloopt met de vraag: is het gelukt...?

"Ik ben heel tevreden over wat er met de wijken-aanpak in gang is gezet. Er is overal een agenda met wijkactieplannen opgesteld waarvan alle partijen hebben gezegd: dit moet er gebeuren. Daarvóór was het zo dat aan de ene kant de gemeente met haar instellingen een eigen agenda had – en aan de andere kant hadden de woningcorporaties hún agenda. Dat waren twee verschillende werelden. Drie werelden, eigenlijk, want ook binnen de gemeente zelf is het behoorlijk verkokerd. Kijken we vervolgens naar wat de uitvoering van die agenda's heeft opgeleverd, dan blijkt dat de wijken op de hoofdproblemen die ik daarnet noemde nu minder ver afstaan van de gemiddelde scores in de desbetreffende steden. De doelstelling is dat ze ten minste op het gemiddelde komen. We hebben destijds strakke afspraken gemaakt over het monitoren, want dat geeft inzicht in de resultaten en leidt tot kennisontwikkeling. Het ene jaar meet het CBS de resultaten, het andere jaar het SCP. Er zijn diverse rapporten, de laatste tijd ook weer, die zeggen dat er op de meeste onderwerpen in de meeste wijken vooruitgang wordt geboekt. En minstens zo belangrijk: mensen zien het zelf ook. Toen Kruiskamp in Amersfoort van het lijstje Vogelaarwijken werd geschrapt, ben ik daar nog naartoe geweest. Ik sprak er onder andere met de sigarenboer, een bekend figuur in Kruiskamp, actief in de winkeliersvereniging. Bij mijn eerste bezoek als minister was hij een van de grote sceptici: daar héb je ze weer met hun plannen... Maar nu kreeg ik een dikke sigaar van hem – uit zijn eigen doos – en hij zei: 'Ik zie echt dat er dingen veranderen in de wijk'."

U hebt het vooral over het werken met een gemeenschappelijke agenda en het rendement daarvan. Maar is nu ook de positie van de bewoners versterkt?

"Als ik afga op wat bewoners zelf tegen mij zeggen: absoluut. Veel mensen ervaren dat ze nu steviger in hun schoenen staan tegenover bestuurders en organisaties, dat ze serieuzer genomen worden. 'Dat pakken ze ons nooit meer af', hoor ik dan. Het is ongelooflijk hoeveel bewonersorganisaties mij via allerlei kruip-door-sluip-door-routes nog weten

te vinden: 'Mevrouw Vogelaar, wilt u eens komen kijken wat we met uw geld hebben gedaan?' Met úw geld, daar moet ik altijd om glimlachen, want het ging nu juist om hún geld, bij die bewonersbudgetten. Nu heb ik natuurlijk wel altijd sterk het belang van de inbreng van bewoners benadrukt, en me ook echt aan die wijken verbonden. Alleen al het feit dat ik er elke maand weer naartoe ging. In het begin was de teneur: daar heb je weer zo'n bewindspersoon die zegt dat ze écht langskomt – nou, eerst zien en dan geloven. Maar toen ik aan mijn tweede ronde begon, zag je ze denken: hé, ze doet het nog ook!

Wat is essentieel in de stijl van werken en communiceren van politici?

"Het is volgens mij belangrijk dat je je betrokken voelt en dat je die betrokkenheid ook overbrengt. Of dat lukt heeft mede met persoonlijkheid te maken: ik ben tamelijk laagdrempelig en toegankelijk. Sowieso lopen sociale vraagstukken als een rode draad door m'n hele leven. Ik ben er vanuit mijn hart mee bezig, met passie, en niet omdat ik toevallig een bepaalde functie heb."

Mogen we u een paar kritische bevindingen voorleggen van de visitatie-commissie Deetman, die ruim een jaar geleden rapporteerde over de rondjes die ze in 'uw' wijken heeft gemaakt? De eerste: er is geen eenduidigheid in de wikaanpak, de projectencarrousel draait nog steeds op volle toeren...

"Wat die eenduidigheid betreft: toen we met dat wikenprogramma begonnen, had je echt gescheiden werelden, ik zei het al. En die zijn inmiddels wel degelijk bij elkaar gekomen, ze streven gezamenlijke doelen na. Maar inderdaad, er wordt nog te veel in projecten gewerkt. Nu was dat voor ons ook een van de thema's waarop geleerd moest worden: hoe doorbreken we die carrousel? Zelf erger ik me al jaren blauw aan dat gehop van het ene projectje naar het andere in het sociale domein, met steeds weer andere criteria en regelingen. Het is natuurlijk ook wel verleidelijk om je toevlucht tot projecten te nemen in plaats van zaken structureel aan te pakken, maar dat moet echt anders, duurzamer. Op dat punt zijn we er zeker nog niet. Van de andere kant kan een project soms ook zinnig zijn – om iets uit te proberen of tot een doorbraak te komen. Je moet daar dus ook weer niet te rigide in zijn."

Een ander doel dat volgens de commissie nog lang niet is bereikt: de fundamentele herpositionering van professionals op lokaal niveau. De leden zijn maar weinig organisaties tegengekomen die de eigen institutionele belangen echt ondergeschikt maken aan het op te lossen probleem.

"Dat herken ik wel. Het kan zonder meer beter. Maar... er zijn ook mooie voorbeelden waar het al wél gebeurt. Kijk naar Enschede en Leeuwarden, naar Nijmegen en Eindhoven ook. Daar detacheren de organisaties mensen naar multidisciplinaire teams van waaruit gezamenlijk geopereerd wordt. En die

hebben ook echt handelingsruimte. In Enschede heb je bijvoorbeeld wijkcoaches die zich op multi-probleemgezinnen richten. In zo'n gezin struinen niet los van elkaar tien verschillende professionals rond, nee: er is één coach per gezin. En als die constateert dat ergens het schuldenprobleem als eerste moet worden opgepakt, dan gebeurt dat ook. Dan gaat schuldhulpverlening niet zeggen dat ze maar achter in de rij moeten aansluiten. Ik heb zelf nog een bijeenkomst in Enschede meegemaakt waar alle managers én twee wethouders met elkaar om tafel zaten: hoe gaan wij onze professionals de ruimte bieden om in zo'n gemeenschappelijk team te kunnen opereren? Daar hebben ze ook officieel in convenanten vastgelegd dat de wijkcoaches voor elkaar beslissingen mogen nemen."

De kern is dus dat op dit vlak een ingrijpende mentaliteitsverandering nodig is. Waarbij de professionals en het management van hun organisaties, let wel: in productieve interactie met elkaar, het vakmanschap heel anders invullen?

"Precies. Dat proces, dáár zitten we middenin. En we weten dat niets moeilijker is dan het gedrag van mensen te veranderen. Komt bij dat de hele sociale sector enorm verbureaucratiseerd is, doordat er net zo gewerkt zou moeten worden als in het bedrijfsleven. Allerlei protocollen en regels en procedures, afrekening op prestaties – dat is allemaal zo ver doorvoerd... alsof het om een koekjesfabriek gaat. Terwijl er in de sociale sector gewerkt wordt met mensen. Het gaat hier om andere resultaten die je op een andere manier meet dan in het productieproces van een fabriek. Sociale veranderingen hebben veel meer tijd nodig om zichtbaar en meetbaar te worden. Denk maar aan een basale doelstelling als: wij willen dat meer kinderen in deze wijk naar hogere vormen van voortgezet onderwijs gaan. Logischerwijs begin je daaraan te werken in groep 1 van de basisschool. Nou, dan ben je dus 8 jaar verder voordat die sociale stijging waarneembaar wordt. De overmatig bedrijfsmatige benadering heeft er in het sociale werk zo ongeveer alle professionele ruimte uitgeslagen. Professionals zitten de helft van de tijd achter hun pc om staatjes in te vullen en verantwoording af te leggen, terwijl ze het grootste deel van hun tijd in de wijk zouden moeten doorbrengen. Natuurlijk moeten professionals zich verantwoorden, maar dan vooral tegenover de bewoners. Want als het goed is zijn ze voor hen bezig, op basis van wat die belangrijk vinden – aan de frontlijn en niet achter een bureau."

Professionals zouden zich voor langere tijd aan een wijk moeten verbinden. Als je na anderhalf jaar al weer weg hopt, heb je nog geen deuk in een pakje boter geslagen.

Interview (vervolg)

Het gaat erom of bestuurders hun professionals het vertrouwen en de ruimte kunnen geven, en of professionals zelf afstand kunnen nemen van het idee: 'Ik weet wat goed voor 'ze' is en daarvoor heb ik een gereedschapskoffertje bij me'.

Hebt u de indruk dat deze ambities voldoende van de grond komen? Eerlijk gezegd zijn ze nogal stevig!

"Voldoende is het nooit, maar het gebeurt wel. Het gaat erom of bestuurders hun professionals het vertrouwen en de ruimte kunnen geven, en of professionals zelf afstand kunnen nemen van het idee: 'Ik weet wat goed voor 'ze' is en daarvoor heb ik een gereedschapskoffertje bij me'. In Leeuwarden maakte ik in dat opzicht iets treffends mee. Toen ik op werkbezoek kwam, ging ook meteen het plaatselijke wijkteam van start. Dat was net twee dagen op de hei geweest om het aanstaande werk te bespreken. We zitten daar ergens in een wijkgebouwtje en de wethouder vraagt: 'En... wat is jullie agenda?' Antwoordt de teamcoördinator: 'Onze agenda is leeg.' Nou, dat vond ik top! Die hadden daar op de hei geen agenda zitten maken. Nee, ze zeiden: wij gaan hier met de bewoners praten en dáárruit komt onze agenda voort. Voor mij is dat de essentie. Het betekent wel dat je als professional de werkwijze van de afgelopen jaren moet loslaten en inderdaad blanco het gesprek met bewoners aangaat. Aandúrft, want het kan best eng zijn als je niet weet wat ze terug gaan zeggen."

Aanwezig zijn in de buurt, luisteren naar bewoners... Dat kan niet alles zijn. Welke competenties en eigenschappen heeft de wijkwerker anno 2013 verder nog nodig?

"Je moet generalist zijn, breed kunnen kijken. Want wellicht zit het probleem 'm niet alleen in een gebrek aan sociale cohesie, bijvoorbeeld, maar ook in onvrede over de slechte kwaliteit van de huizen, of het wangedrag van een groep hangjongeren, of de armetierigheid van het speelplaatsje in de buurt. Een

goede wijkprofessional is in staat om heel breed op z'n netvlies te krijgen wat er leeft en gebeurt. Maar hij moet zich ook realiseren dat hij niet alles zelf hoeft op te lossen. Want hij maakt deel uit van een team met collega-generalisten die tegelijkertijd als extraatje een eigen knowhow uit hun organisatie meebrengen. Daardoor versterken de leden van zo'n multidisciplinair team elkaar: wie kan dit of dat het beste oppakken? Overigens moet je wel steeds in je organisatie duidelijk maken waar je mee bezig bent en waarom je werk zo nodig en belangrijk is. Daarmee voorkom je dat je losgezongen wordt en, in financieel slechte tijden, misschien wel wegbezuinigd."

Dit veronderstelt een forse professionele investering. Toch?

"Jazeker. Wezenlijk voor het succes van de wijkaanpak is dat professionals zich voor langere tijd, ten minste vier jaar, aan een wijk verbinden. Zodat ze de tijd nemen om die te leren kennen en goede relaties met de bewoners op te bouwen – anders is de effectiviteit te beperkt. Als je na anderhalf jaar al weer weg hopt, heb je nog geen deuk in een pakje boter geslagen."

Frans van der Heijden is zelfstandig publicist. Henk Krijnen is hoofdredacteur van MO/Samenlevingsopbouw.

Wil Vugts

Opbouwwerker bij Welzijn Eindhoven en Sociaal Werker van het Jaar 2011.

Burgers *aan het stuur*

Hoe stel je bewoners in staat hun positie in deze turbulente samenleving te handhaven en liefst nog te verbeteren? Hoe stel je mensen in staat hun eigen kracht aan te spreken en in te zetten? En hoe raken buurtbewoners meer betrokken bij hun wijk of buurt? Dat zijn vragen die ik me als opbouwwerker stel. Altijd al... Maar in het licht van alle ontwikkelingen binnen het sociaal domein nog meer dan voorheen. Deze ontwikkelingen hebben direct effect op de manier waarop ik als opbouwwerker invulling geef aan mijn werk. Het zijn spannende, maar zeker ook boeiende tijden.

Er wordt meer dan ooit een beroep gedaan op de eigen verantwoordelijk van bewoners voor hun eigen leven, op individueel maar ook op straat- en buurtniveau. Heel concreet gaan bewoners al dan niet in georganiseerde vorm zelf bepalen hoe de inzet van ons als professionals er hun eigen buurt uit gaat zien. In een aantal gemeenten krijgen bewoners daarvoor al de benodigde budgetten. Professionals zullen minder aanbodgericht en meer vraaggericht moeten gaan werken.

En als professional word ik meer aangesproken op het benutten van eigen kracht van burgers.

Kritische vraag blijft natuurlijk, willen bewoners die verantwoordelijkheid of worden zij door de turbulentie van deze tijd gedwongen deze te nemen?

Meer dan voorheen wordt het belangrijk om generalistisch te kunnen werken. Als opbouwwerker houd ik me meer bezig met de individuele burger en de vraagstukken die voor hem of haar belangrijk zijn. Dankzij mijn ervaring kan ik ook vraagstukken op wijk- of buurtniveau analyseren en aanbieden in groepsverband (meer collectief maken). Van oorsprong brengt het opbouwwerk mensen bij elkaar en legt verbindingen in wijken. De inzet van het opbouwwerk is gericht op het vergroten van netwerken. Als opbouwwerker ondersteun ik bewoners die zich in willen zetten om de leefbaarheid en veiligheid in hun buurt of straat willen vergroten. Wat mij als opbouwwerker betreft, past deze rol dus prima binnen alle ontwikkelingen.

De betrokkenheid van burgers en hun inzet worden volgens mij alleen maar groter als je burgers ook zeggenschap geeft. Die zeggenschap kan op een breed maatschappelijk terrein tot uiting komen, het kan gaan over inzet van professionals, het kunnen aangeven van prioriteiten in vraagstukken, budgetverdeling, exploitatie van buurhuizen et cetera. Dus: 'burgers aan het stuur' die verantwoordelijk zijn voor het oplossen van de vraagstukken in hun wijk, met de welzijnswerker als coach en ondersteuner.

Aansluiten bij groeiend rizoom van sociale duurzaamheid

Van woningcorporatie naar wijkcoöperatie

De rol van wooncorporaties in de ontwikkeling van wijken lijkt uitgespeeld. Rutte II zet ze onder de aansturing van gemeenten, beperkt hun mogelijkheden en neemt ze hun geld af. Corporaties kunnen echter wel degelijk een sleutelrol blijven spelen in de wijk als ze zich oriënteren op sociale duurzaamheid. Een minder exclusieve rol, maar niet per se minder succesvol.

Tekst

Martien Kromwijk

Fotografie

Coby van Geffen

Vastgoedbelegger Corio ziet dat de modernisering van een winkelcentrum op zichzelf niet leidt tot verbetering van het rendement, als niet ook wordt ingezet op de ontwikkeling van een sociaal duurzame omgeving

De versterking van achterstandswijken kreeg begin deze eeuw weer flink de wind in de zeilen. De inspiratie kwam uit Engeland, waar Tony Blair de *New Deal for Communities* en de *Strategic Local Partnerships* had ontvouwd. In Nederland vonden VROM minister Sybilla Dekker en haar DG Annet Bertram een eigen variant met de aanpak van 56 wijken. Pieter Winsemius wist als interim-minister het op de top van de agenda te krijgen met zijn uitspraak na de rellen in de Franse voorsteden, dat bij ons ook zo 140 wijken in brand konden vliegen, waarna er in 2008 in het kabinet Balkenende-Bos een speciale programminister voor kwam, Ella Vogelaar. Dé corporaties werden er met hun mogelijkheden en hun vermogen op aangesproken dat zij dé achterstandswijken moesten reden. Dat hoeft niet in één

regeerperiode van 4 jaar, maar in 10 jaar moet het toch kunnen.

Fysieke slag gemaakt

En er gebeurde wat! De corporaties deden hun klassieke naam van 'woningbouwvereniging' eer aan en hebben hun inspanningen in die periode stevig opgevoerd. Er werd (te) veel gesloopt, en in de periode dat ze het geld er nog voor hadden, hebben ze zich suf gebouwd aan nieuwe woningen, vooral duurder en groter, maar ook veel maatschappelijk vastgoed, in het bijzonder scholen – al blijft het de vraag of een nieuw schoolgebouw ook tot beter onderwijs en een beter perspectief van de jeugd leidt. Maar ja, de focus van corporaties lag traditioneel toch het meest bij stenen stapelen, en de doelstellingen waren ook het meest benoemd in het herverdelen en besteden

Beschouwing (vervolg)

van vooral veel geld, en dat schiet ook harder op met fysieke programma's.

Inmiddels kan je onmogelijk nog stellen dat de kwaliteit van de woningvoorraad het achterblijvende thema is bij de versterking van wijken. Dat het grote geld nu op raakt bij wooncorporaties is vanuit dit perspectief dus niet zo erg; de kostbare fysieke slag is inmiddels grotendeels geleverd, afgezien van de energetische kwaliteit, maar dat is een heel ander thema. Naast de bouwprojecten had de corporatie inbreng een hoog 'achter de voordeur'gehalte, waarbij overigens vooral de ketenpartners in stelling werden gebracht, en waren de corporaties flappentap voor allerlei andere inspanningen, vooral in de buitenruimte, met Cruyff Courts en andere playgrounds. Echte doorbraken als met de modewijk Klarendal in Arnhem, en de Prismare in Enschede waren er maar weinig.

Nu de sociale slag nog

Halverwege de 10-jaarsperiode van Ella Vogelaar lijkt het alsof het met de fysieke slag dus wel redelijk kan lukken, maar de behoefte aan de kant van samenlevingswerk is nog levensgroot. De slechte scores daar uitgedrukt in kortere levensduurverwachting door slechtere gezondheid, hogere werkloosheid, slechtere onderwijsprestaties, zich reproducerende armoede zijn er nog steeds. Daar is het een kwestie van dweilen én de kraan dichtdoen. Met het dweilen bedoel ik het oplossen van de directe nood die achter de voordeur wordt aangetroffen: schuldenproblematiek, schoolverzuim, vervuiling, isolement. Met het dichtdoen van de kraan wordt bedoeld hier structuurlijk verandering in te brengen. De sleutelwoorden zijn hier *leren, werken en meedoelen*. Niet voor niets gaat in het Nationaal Programma Rotterdam Zuid bijna alle aandacht naar doorbraken in het onderwijs, en de aansluiting op de arbeidsmarkt. Juist daarmee bouw je aan de eigen kracht van mensen, in het bijzonder ook de volgende generaties.

Het klassieke gezegde is: 'It takes a village to raise a child', maar bij ons in de nadagen van de verzorgingsstaat kan je beter zeggen: 'It takes a dozen institutes to raise a child', we komen in het domein van de jeugdzorg, het onderwijs, centrum jeugd en gezin, kredietbank, GGD, sociale werkvoorziening, reclassering, GGZ, et cetera. Zelfs de corporatie staat er verlegen bij te kijken. Met z'n rijke traditie als woningbouwvereniging zou die graag willen dat de corporatie als geuzennaam een beetje meer coöperatie was. De inspanning het fysieke vernieuw-

bouwprogramma te intensiveren was een peulenschil vergeleken bij wat het vraagt om in dit veld van samenlevingsopbouw een doorbraak te bereiken. Hier werden corporaties in de oproep om dé achterstandswijken weg te werken overvraagd!

Want hier liet de oude verzorgingsstaat het afweten. Te veel verkokerd, te veel geïnstitutionaliseerd. Het dweilen is aardig gelukt, maar de kraan zit niet dicht. De recidive in het gevangeniswezen ligt boven de 60%. De uitval uit het beroepsonderwijs in de tientallen procenten. In de verslavingskliniek keert vrijwel iedereen vroeg of laat weer terug. Dus hoewel er rijke jaren achter ons liggen zijn de resultaten bedroevend. Ondertussen moeten we bezuinigen, willen we de resultaten verbeteren, durven we niet te vernieuwen, want de politiek staat fouten maken niet meer toe. De oude systeemwereld van overheid en instituties raakt steeds meer verkrampt.

Sociale duurzaamheid

De uitweg heet sociale duurzaamheid. (1) De eerste oriëntatie hierbij ligt bij de eigen kracht van mensen. Activering, eigen wil en beweging, de dagelijkse leefwereld – niet als nummer op een spreekuur, maar aan de eigen keukentafel. (2) Waar dit tekort schiet is er de hulp en context in de eigen omgeving, het naoberschap in moderne vorm, de community. (3) En dan is er soms nog wat professionele ondersteuning nodig, maar dan graag niet opgeknipt in een veelvoud van hulpverleners die de deur plat lopen, maar liefst één, dichtbij, die er is als het echt nodig is, die je niet loslaat, maar je eigen kracht ontsluit.

Er is een stille revolutie gaande die gunstig is voor de sociale duurzaamheid. De civil society waar het CDA van droomde komt dichterbij. In Engeland omarmd als The Big Society, naar de ideologie van Philip Blond. In Nederland schreven columnisten Evelien Tonkens en Pieter Hilhorst er veel over, over samenredzaamheid, een samenleving van nabijheid, met eigen kracht conferenties en broodfondsen. De jaarlijkse Trendrede legt de verschuiving heel mooi bloot, de opkomst van nieuwe collectieven, energiecoöperaties, lokale ruilmunt systemen, social enterprises. We zagen de buurtalliantie langskomen, kijk naar Kracht in Nederland, noem het burgerkracht. Als een rizoom vertakt de wortelstructuur zich onder de grond, en ineens is buurtzorg overal, en de opvoedpoli, de voedselbank enzovoort. De resterende opgave van de wijkversterking heeft hierbij aan te sluiten. Niet bij de systeemwereld van de oude verzorgingsstaat, maar bij dit nieuwe rizoom van de

sociale duurzaamheid. En dat is niet meer exclusief voor de wooncorporaties.

Het zou wooncorporaties sieren als ze zichzelf zouden heruitvinden als wijkcoöperaties. Daar is niet veel geld voor nodig, daarvoor hoeft de eigen activiteit niet te liggen buiten het ingeperkte domein, maar de verworvenheden uit de periode Dekker-Winsemius-Vogelaar zouden goed benut kunnen worden. Zo'n wijkcoöperatie doet aan samenlevingsopbouw door eigen kracht en community initiatieven centraal te stellen, neemt de leiding bij de transitie van andere instituten die hierop aansluiten, leveren aan de keukentafel.

Keukentafel

Recent heeft Jan Rotmans in 'In het oog van de orkaan, Nederland in transitie' mooi beschreven hoe de omslag van de oude systeemwereld naar de nieuwe orde verloopt. Het is een veldslag, waarbinnen slimme overheden en instituten als eerste bruggen slaan, zoals Corio snapt, zoals Bouman GGZ doet. Sommige wooncorporaties zijn verbonden met de haarraden van de wijk, via hun huismeesters en in het sociaal beheer. Kennis en inzicht in de nieuwe *kernthema's leren, werken en meedoen* zijn er echter nauwelijks aanwezig. Dit noopt tot verbinden buiten de eigen institutiegrenzen, co-creatie, community initiatieven en social enterprises herkennen en duurzaam maken, laten leunen op professionele kennis van de oude instituten die dan hun spreekuren moeten vervangen door de keukentafel. Niet meer als een projecten-carrousel, maar blijvende lokale steun contexten.

Martien Kromwijk is ambassadeur sociale duurzaamheid om eigen kracht van mensen en de kracht van communities centraal te stellen in diverse sectoren, zoals werk, onderwijs en verslavingszorg. Was als bestuursvoorzitter van Woonbron in Rotterdam onder meer betrokken bij de grootschalige wijkverbetering van Hoogvliet, de introductie van Te Woon, en verschillende maatschappelijke initiatieven, zoals de Munchhausenbeweging en de SS Rotterdam.
mkromwijk@planet.nl

Drie voorbeelden van sociale duurzaamheid

- In Rotterdam doet het verslavingsinstituut **Bouman GGZ** het, om maatschappelijk herstel te bieden aan cliënten, in co-creatie met tal van partners. Dure eigen professionals worden door samenwerking met Frontlijn vervangen door studenten die de levensvaardigheden helpen trainen. Buurtvrouwen worden uit de bijstaand gehaald, en ondersteunen de ex-cliënten in het benutten van de sociale kaart van de buurt en het bereiken van werk. Door de buurtvrouwen ook te trainen in verslavingsherkenning wordt de terugval geminimaliseerd. De buurtvrouwen zijn onderdeel van de eigen community, en kunnen ook bijdragen leveren in de basisgezondheidszorg en verbetering van de thuis leeromgeving. Alle thema's van sociale duurzaamheid zie je hierin terug.
- **Corio**, een beursgenoteerde belegger in retail vastgoed, ziet dat de modernisering van een winkelcentrum op zichzelf niet leidt tot verbetering van het rendement, als er omheen te veel werkloosheid is, en rondhangende jeugdgroepen publiek weghouden en vernielen. En dus wordt ingezet op het overnemen van het publiek domein in de buurt, en het parallel ontwikkelen van een sociaal duurzame omgeving.
- Hierover doorpratend met een **bibliotheek in Friesland** werd dit beeld heel herkend. In zijn klassieke vorm wordt de bibliotheek als geld kostend instituut bedreigd, maar de centrale ontmoetingsplek die het biedt in gemeenschappen kan moeiteloos gebruikt worden om de creatieve tafel te bieden van waaruit het rizoom van de burgerkracht kan worden ontsloten, en de passende nabijheid en samenredzaamheid gestalte krijgt.

Samenleving heeft behoefte aan bestuurlijk opbouwwerk

Bestuurskundige en oud-wethouder Rodney Weterings voorspelt spannende tijden in de wijken, nu burgerkracht een 'hot item' is bij de ombuigingen binnen de AWBZ en de Wmo. Wijkprofessionals als opbouwwerkers moeten ervoor zorgen dat ze lokale bestuurders bij de les houden. Want de kans bestaat dat het fenomeen burgerkracht een sluitpost wordt in de gemeentebegroting in plaats van een nieuwe manier van werken.

Tekst

Ria de Wit

Fotografie

Pien Spijkers

In de huidige ideeën over samenlevingsopbouw staat 'burgerkracht' centraal. Burgers moeten zo veel en zo lang mogelijk hun eigen boontjes doppen, waar nodig met hulp van sociale netwerken of professionals. Hoe kan de lokale politiek dit het beste vormgeven?

"Door te kiezen voor wat ik 'bestuurlijk opbouwwerk' noem. Dat betekent: 'er-op-af', dicht op de werkelijkheid zitten, zorgen dat je de wijken en buurten ten diepste kent en dat de mensen jou kennen. Maar het betekent ook: doorzetten en durven volhouden, ook als het even tegen zit, bijvoorbeeld omdat resultaten op zich laten wachten of er wat minder geld is."

Hoe ziet dat er in de praktijk uit?

"Het persoonlijk contact met bewoners is essentieel, dat geldt niet alleen voor de wijkprofessionals, maar ook voor ambtenaren en politici. Als wethouder sprak ik in de vernieuwingswijken van Den Bosch regelmatig met bewoners, informeel, zonder ambtenaren. Een vast, afgesproken uur waarin soms alleen maar werd gemopperd op wat de gemeente deed. Voor mij was één uitgangspunt heilig in de samenwerking met bewoners: afspraak is afspraak. Mensen moeten zien dat je het meent, dat je deugt. En dat kan alleen maar als ze je echt leren kennen. Mensen moeten voelen dat je geen verlengstuk van de ambtelijke organisatie bent. Maar je mag ook best laten merken dat je niet hun spreekbuis bent. En vanuit die waarachtheid kun je bouwen aan de sociale netwerken die in deze tijd nodig zijn om dingen voor elkaar te krijgen."

"Een mooi voorbeeld van toewijding vind ik het project Doelbewust in Den Bosch dat jongens en meisjes uit achterstandsbuurten perspectief biedt. Bij Doelbewust wordt een profvoetbalclub gesimuleerd. De kinderen leren discipline en sociale vaardigheden. Grenzen stellen en emanciperen gaan hand in hand. Ze spreken elkaar aan op hun gedrag, dat niet alleen bij de voetbalclub goed moet zijn, maar ook op school, thuis en op straat. Het wordt gezien als het op een van die plekken ontspoort en daar worden ook consequenties aan verbonden. Doelbewust is een succes geworden dankzij de vasthoudendheid

Interview (vervolg)

Een welzijnsorganisatie moet zijn pr op orde hebben

van de projectleiders. Die leven, ademen dat project, en houden dat al jarenlang vol."

Welke lessen zijn er voor lokale bestuurders te trekken uit de wikaanpak?

"Dat ieder gebied vraagt om een eigen werkwijze. Samenlevingsopbouw gaat overigens veel meer over buurtgericht werken, dus op een veel kleinere schaal. De professionals die daar actief zijn, moeten fungeren als de oren en ogen van de bestuurders. Of dat nou opbouwwerkers zijn, wijkmanagers of wijkagenten, dat maakt niet uit. Voor de bewoners is het van belang dat er één aanspreekpunt is en dat gekozen wordt voor een lichtvoetige structuur in de samenwerking tussen de verschillende sectoren. De wikaanpak, die opkwam in de tweede helft van de jaren tachtig, was in eerste instantie succesvol, maar werd vervolgens teveel verankerd in de gemeentelijke organisatie. Dan krijg je weer te maken met bureaucratie en is er geen ruimte meer voor onorthodoxe oplossingen. Terwijl die juist nodig zijn, omdat geen wijk, geen buurt hetzelfde is. Een andere les is dat je moet voorkomen dat de wijk een hangplek voor professionals wordt, het moet daar niet te druk zijn. In Enschede hebben ze probleemgezinnen gekoppeld aan één professional en dat werkt prima. Hoe meer professionals zich met een gezin bemoeien, hoe groter de kans op bureaucratisering en ontwijkgedrag."

Door de fikse bezuinigingen hebben gemeenten veel minder geld voor wijk- en buurtgericht werken dan een aantal jaren geleden. Kunnen ze dan toch genoeg doen?

"De crisis zorgt ook voor rugwind en nieuwe inzichten. Harde oplossingen als het slopen van hele buurten maken plaats voor zachte, sociale oplossingen. Dat is een voordeel, vind ik. In Den Bosch is de afgelopen jaren rigoureus gesloopt, met name aan de onderkant van de woningmarkt in buurten met complexe problemen. Dat was nodig, want veel woningen waren slecht, maar de consequentie was ook dat bewoners verspreid werden over de stad. Daarmee kun je negatieve buurtverbanden doorbreken, maar tegelijkertijd breekt je ook iets af, namelijk sociaal kapitaal dat wél werkt. Gedwongen door de crisis moeten gemeentebesturen vandaag de dag problemen oplossen in de wijken zelf, met de mensen die er nu wonen, in de woningen die er nu staan. Dat is – met het oog op de cruciale rol van sociale netwerken en zoiets als burgerkracht – alleen maar goed."

"Overigens ben ik bang dat burgerkracht, waar zoveel waarde aan wordt gehecht in de huidige kabinetsplannen, een steen wordt waaraan politici hun schenen vreselijk hard gaan stoten. Alle ombuigingen in de AWBZ en de Wmo steunen op de veronderstelling dat burgers zichzelf voor een groot deel kunnen redden. Maar dat gaat natuurlijk niet vanzelf. In de ogen van veel gemeenteraadsleden is burgerkracht meer een begrotelijker dan een sociaal begrip; het is door de afwezigheid van alternatieven een sluitpost in de gemeentebegroting in plaats van een goed doordachte nieuwe manier van werken. Als dat niet verandert, zal dat desastreus uitpakken: mensen in de wijk krijgen niet wat ze nodig hebben en professionals die in die wijk werken, branden af."

Hoe is te voorkomen dat dit doemscenario werkelijkheid wordt?

"Door de kloof te dichten tussen beleid en uitvoering. Daar ligt een taak voor de lokale bestuurder, maar ook voor de professionals die in de wijk werken. Zij moeten zichtbaar maken wat er speelt in hun werkgebied en wat daar nodig is om de problemen aan te pakken. En dan bedoel ik niet een praatje maken met de wethouder, maar het letterlijk laten zien. Toen ik wethouder werd, kampte ook ik met de bekende vooroordelen over welzijnswerkers; dat ze zich bezighouden met macramé in buurthuizen. Tot ik me onderdompelde in hun praktijk, bijvoorbeeld door mee te lopen met een wijkagent en een opbouwwerker die als team in een achterstandswijk werkten. Ik heb mensonterende situaties en zeer schrijnende gevallen gezien. Ik ben op veel plekken geweest waar kinderen opgroeien die bij hun geboorte al met zes-nul achterstaan. Dat ervaar je niet van achter je bureau op het stadhuis: de wereld waarin bestuurders en ambtenaren hun werk doen, staat ver af van de wereld waarin de wijkprofessionals werken. Dat gat moet je dichten. Daarbij stuit je op de ontzagelijke paradox: dat we met z'n allen steeds minder geld over hebben voor vakmensen als wijkverpleegkundigen, wijkagenten en opbouwwerkers, beroepen met een lage maatschappelijke status, terwijl we tegelijkertijd alle hardnekkige samenlevingsproblemen juist bij die professionals neerleggen. Die paradox moet je opheffen."

Toch zal die toenadering niet meevalen: de relatie tussen de politiek en de welzijnssector is de laatste jaren alleen maar slechter geworden.

"Dat klopt, en dat komt voor een groot deel doordat de professionals in de welzijnssector onvoldoende duidelijk maakten wat ze deden, waar ze goed in waren. Neem het opbouwwerk: dat moet haar eigen pr organiseren. De echte rauwheid van het werk, die ik zag toen ik met die opbouwwerker en wijkagent meeging, moet je vol in het licht zetten. Dat kan door beleidsmakers en politici persoonlijk aan je te binden. Raadsleden moeten voortdurend keuzes maken: subsidiëren we het museum, leggen we een speeltuin aan of geven we geld uit aan extra opbouwwerk? Als je als welzijnsorganisatie je pr op orde hebt, sta je in de schijnwerpers en is je concrete toegevoegde waarde duidelijk."

"Ik vind: opbouwwerk in Nederland is hoog professioneel, maar dat is nog veel te weinig bekend. De sector moet uit haar schulp kruipen. Toen ik wethou-

Burgerkracht wordt een steen waaraan politici zich vreselijk hard gaan stoten

der van Cultuur was in Den Bosch viel mij het grote verschil op tussen theatermakers en beeldend kunstenaars. De eerste groep is gewend zichzelf in het licht te zetten. Letterlijk. Die eigenschap helpt bij het aanboren van fondsen en het krijgen van fans. Veel beeldend kunstenaars daarentegen zaten vooral stil en teruggetrokken hard te werken in hun ateliers. In de strijd om bestaansrecht in de cultuursector trekt deze groep vaak aan het kortste eind. Opbouwwerkers zijn als het ware de beeldend kunstenaars onder de wijkprofessionals. Het is tijd om daarvan los te komen en zelfbewustzijn aan te boren."

Ria de Wit is journalist en tekstschrijver

De stap naar overheids-participatie

Bewoners van Spijk werken aan hun dorpsplan. Burgemeester Slinkman (tweede van rechts) lijkt er duidelijk plezier in te hebben

Tekst

Erik Spaink

Fotografie

Stichting Actief Spijk

Het begrip overheidsparticipatie begint populair te worden. Burgers kunnen veel en overheden steeds minder. Er is veel te doen en burgers willen vaak wel, maar hebben daar soms hulp bij nodig. Ook van de overheid. Maar die is daar niet op ingespeeld, is gewend om zelf het initiatief te hebben. Hoe kan een overheid, een gemeente, voorkomen dat zo kansen verloren gaan? Wat moet een bestuurder daarvoor doen?

Om te bepalen waar we het precies over hebben is het verschil tussen burgerparticipatie en overheidsparticipatie belangrijk. Bij burgerparticipatie gaat het erom mensen te laten meedenken of meebeslissen over activiteiten waarvoor het initiatief bij de overheid ligt. Bij overheidsparticipatie is dat omgekeerd, dan ligt het initiatief bij burgers die de overheid nodig hebben om hun ideeën te realiseren. Dan gaat het meestal – maar niet noodzakelijk – over kleinschalige initiatieven, en dan is de overheid meestal de gemeente. Als burgers het initiatief nemen, staat niet de overheid centraal. Dat wordt nogal eens vergeten, zelfs door gerenommeerde onderzoekers. Het denken vanuit de overheid is diep ingesleten, ook bij mij. Daarom is het een goede exercitie om eens consequent vanuit de andere kant te redeneren.

Eigen idealen

Gemeenten omarmen het idee steeds meer, maar niet altijd vanuit de juiste motieven. Ze willen dat burgers de verantwoordelijkheid nemen voor hun wijk, groenvoorzieningen voor hun rekening nemen of zorgvoorzieningen creëren. Burgers moeten betrokken burgers zijn, tenminste, als dat het gemeentebestuur goed uitkomt. De echte reden is te vaak dat er bezuinigd moet worden.

Zo gaat het niet werken. Deze benadering spreekt burgers niet aan en zo laten burgers zich niet aanspreken. Burgers komen uit eigen beweging in actie

en rond onderwerpen die zij zelf kiezen. Omdat ze uitgenodigd worden hun kennis in te brengen, omdat er plannen zijn waar ze zich niet in kunnen vinden, of omdat er iets ten onrechte blijft liggen. Soms dus een reactie, soms een eigen idee om te verwezenlijken.

In het laatste geval gaat het om hun eigen idealen. Daar willen ze voor gaan. Ze willen iets doen als ze kans zien iets op gang te brengen of bij anderen aan te sluiten. Voorwaarde is dat ze het gevoel hebben dat ze meetellen en dat hun inbreng er toe doet en niet achterloos van tafel wordt geveegd. Daar komt de overheid om de hoek kijken: onder welke voorwaarden mag ik 'dat' organiseren, maar ook: kunnen we een braakliggend stuk grond krijgen voor een collectieve moestuin, kan de gemeente geredschap ter beschikking stellen? Als wij een inrichtingsplan maken, zal de gemeente het dan realiseren? Zijn er al soortgelijke initiatieven, zijn er mensen die zouden kunnen helpen, waar kan ik op inhaken?

Nieuwe rollen

De bestuurder staat voor een dilemma: betrokkenheid, activiteit komt uit eigen beweging, maar burgers zouden allerlei zaken moeten oppakken. Om latent aanbod aan te boren moet de vraag worden beantwoord: 'Hoe creëren we de voorwaarden waaronder mensen uit zichzelf aan de slag gaan?' Hier hebben overheden nog een hele slag te maken. Allereerst moet men zich afvragen: 'Hoe kom ik

Opinie (vervolg)

actieve burgers tegemoet?' Het antwoord is eerder 'met flexibiliteit' dan met een hang naar zekerheid. Vergeet daarom de angst voor precedentwerking, vergeet ingeslepen bureaucratische gewoontes.

Pas op voor goedbedoelde maar overhaaste stappen, zoals nagaan wat we aan burgers kunnen overlaten en dat in nota's vastleggen. Dat bepalen zij zelf! Ga geen burgerbestuur aanstellen: voordat je het weet heb je een nieuwe bestuurslaag met dezelfde of nog meer problemen als de overheid. Alvast een ambtenaar voor burgerinitiatieven aanwijzen? Dat is geen goed begin omdat de organisatie als geheel een andere houding moet aannemen. Die ene ambtenaar staat te veel los, het werkt daardoor niet en daaruit worden dan weer verkeerde conclusies getrokken.

De organisatie als geheel moet zich de nieuwe rollen eigen maken. Naast en gedeeltelijk ter vervanging van de oude. Gechargeerd: op de handen gaan zitten. Alleen doen wat er gevraagd wordt. Spontaan reageren, ad hoc, niet met procedures. Belangstelling tonen en contacten leggen, ontmoetingen arrangeren: verbindingen tussen personen, organisaties en deskundigen. Dat houdt in dat communicatieve vaardigheden sterk ontwikkeld moeten worden.

Daarnaast blijven de klassieke overheidstaken, zoals het aangeven van kaders, grenzen stellen en bewaken, de aandacht voor externe effecten, het doelmatig omgaan met middelen, het streven naar het maatschappelijk optimum. Procesmatig gaat het om legitimiteit, maatschappelijk verantwoording afleggen. Om die verantwoordelijkheid waar te maken is het gewenst dat de overheid meedoet en dat duidelijk is wie aanspreekbaar is waarop.

En dan is er natuurlijk de dienstverlenende rol. De overheid kan 'faciliteren' door vergaderruimte beschikbaar te stellen, of door deskundigheid en kennis ter beschikking stellen: de ambtenaar als adviseur van de burger. Een andere vorm van faciliteren is het wegnemen van belemmeringen, bijvoorbeeld in de sfeer

van belasting en regels. Uiteraard kunnen regels niet altijd geschrapt worden, omdat zij andere doelen vertegenwoordigen en dus als randvoorwaarden van belang blijven.

Vinkentouw

Het college van B&W heeft als dagelijks bestuur de taak om de organisatie in die nieuwe rollen te leiden. Aanpassing van interne procedures en ruimte geven aan medewerkers. Hen opleiden. Vooruitgeschoven posten, bijvoorbeeld wijkcoördinatoren aanstellen. Om te ontdekken hoe het kan werken, om bevoegdheden van frontambtenaren te laten uitkristalliseren.

Naar buiten toe zal een wethouder betrokkenheid moeten tonen. Want de mentale afstand tussen bestuurder en burger is bepalend.

Om de voorwaarden te creëren waaronder mensen uit zichzelf aan de slag gaan, moet het bestuur op het vinkentouw zitten. De overheid heeft niet het voortouw, maar dat wil niet zeggen dat ze maar moet afwachten. Allereerst is het zaak serieus op vragen in te gaan en daar publiciteit aan te geven, in de hoop na volging te bevorderen: *actieve burgers tegemoet komen*.

Een stap verder is *burgers tot activiteit verleiden*. Door bijvoorbeeld op kaart te zetten wat er in een wijk op grond van gebruikelijke taken allemaal staat te gebeuren, of waarover wordt nagedacht. Door continu te inventariseren wat er leeft, waarover burgers nadelen. Een dorpsplan kan daar bijvoorbeeld deel van uitmaken. Communicatie over dat overzicht leidt wellicht tot actie. Ten slotte kan overheidsparticipatie ontstaan uit burgerparticipatie. Als burgers betrokken worden bij de ontwikkeling van beleid, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid, prikkelt dat wellicht om eigen initiatieven te ontplooien.

Vóór alles is geloofwaardigheid van belang. De vermoede bestuurder die verzucht: 'Ach, je doet het toch nooit goed' kan beter worden vervangen door iemand die wil leren.

Vóór alles is geloofwaardigheid van belang.

Erik Spaink is zelfstandig adviseur
erik.spaink@hetnet.nl

PLUG Den Haag

**Energie en ideeën van en voor de stad...
en van en voor mij!**

Ze komen uit alle hoeken van de stad: medewerkers van bedrijven, belangenorganisaties, ambtenaren, zelfstandig ondernemers. Ze willen bijdragen. Hun vaardigheden, kennis en netwerk inzetten voor concrete uitdagingen in de stad. PLUG Den Haag verbindt mensen, locaties en vragen.

Tekst:

Leonie Thush

Opinie (vervolg)

PLUG Den Haag: wat is het?

PLUG verbindt mensen, locaties en vragen. Een dag in de week verruil je je vaste werkplek voor een gastlocatie ergens in de stad. De hele dag kun je besteden aan je normale werkzaamheden, maar dan omringd door nieuwe 'collega's'. De gastlocatie wisselt om de vier weken en zij zorgen voor een stoel, tafel, wifi en de lunch (of nu het ontbijt). Tijdens de lunch wordt een casus/probleem/uitdaging voorgelegd door de gastlocatie, waarover je met je tijdelijke collega's vanuit je eigen achtergrond gaat brainstormen, met het idee om na vier weken een echte concrete stap in de goede richting te hebben gezet. PLUG is voor iedereen die het leuk vindt, in Den Haag woont of werkt of wat voor de stad wil doen; PLUG-gers komen uit alle hoeken van de stad: medewerkers van bedrijven, burgers, belangenorganisaties, ambtenaren, (zelfstandig) ondernemers. Ze delen de overtuiging dat de maatschappij anders kan worden ingericht en dragen daar zelf actief aan bij. Dit is de deal: PLUG (dat zijn wij samen) levert dus denk- en doekracht, concrete oplossingen en je krijgt daar inspiratie, netwerk, een werkplek, koffie en wifi voor terug.

En dan werk je bijna fulltime, heb je een jong gezin, nog een sociaal leven ook, moet er gesport worden om fit te blijven en wil je dan ook nog... PLUGGEN ? Jaaahhh, dat wil ik, wist ik zonder bedenkingen. En ik niet alleen, de eerste PLUG-bijeenkomst in Den Haag trok meteen 15 à 20 enthousiaste professionals. Maar waarom wil ik dit?

Den Haag is de stad waar ik woon, leef en werk. Ik 'haal' er veel, maar zou het niet geweldig zijn om in mijn directe omgeving, de stad waarmee ik me verbonden voel, iets persoonlijks en concreets bij te dragen? Om mijn eigen kennis, ervaring, ideeën en netwerk in te zetten voor mijn eigen stad, samen met anderen die dat dan ook doen. En niet in een vaste structuur, maar af en toe ergens inpluggen... Die behoeft heb ik al wat langer en als ik de mensen om me heen beluister, ben ik daar niet de enige in. Vrijwilligerswerk genoeg te doen zou je zeggen. Klopt volgens mij...

PLUG Den Haag: hoe het begon...

PLUG Den Haag komt voort uit PLUG de dag, het initiatief uit Amsterdam waar het allemaal mee begon.

Zie www.plugdedag.nl

Voor mij begon PLUG Den Haag met een enthousiaste uitnodiging voor een borrel van een vriendin, gewoon ouderwets via de mail. Die was weer benaderd door iemand anders die ik niet kende en had ook nog iemand ontmoet die misschien ook wel mee wilde doen. Er ontstond in de zomer van 2012 een klein groepje van vier personen – via via.

Bij onze eerste contacten viel mij op dat we snel veel waarden deelden: concreet en actief willen bijdragen met eigen kennis, daadkracht, ervaring en netwerk. En wel op eigen voorwaarden. Niet voor anderen in willen vullen en veel ruimte laten aan iedereen die mee doet om verantwoordelijkheid op zijn/haar manier te nemen. De energie die er ontstaat leidend te laten zijn, en ook, als er geen energie meer is, het dan te laten. Zuinig zijn op eigen en elkaars tijd en energie. Ook: nieuwsgierig naar ieders professionaliteit en wat het oplevert als je al die verschillende ervaringen en vaardigheden bij elkaar zet en gezamenlijk gaan werken aan één uitdaging. Nieuwe ideeën, nieuwe werkverbanden, leren van elkaar? Ha! Vrijwilligerswerk waarbij ik niet doe wat een ander voor mij heeft bedacht, of waar ik in een structuur moet passen, maar waar ik zelf regie mag en kan

Quote van één van mijn mede PLUG-gers:

"Met PLUG krijg je een kijkje in de keuken van een organisatie, die zich daarmee kwetsbaar opstelt. Door een korte energie-injectie vanuit verschillende invalshoeken kan de organisatie weer verder met waar deze was blijven steken. Als PLUG-ger vind ik het leuke om nieuwe mensen en organisaties te leren kennen èn om een organisatie weer te zien groeien."

nemen. Waarbij ik zelf kan bepalen hoe ik wil bijdragen. De volgende stap was dat we – ieder in zijn/haar persoonlijke netwerk – mensen uitnodigden om mee te doen. Er ontstond een mailinglist van enthousiaste potentiële PLUG-gers.

PLUG Den Haag in de praktijk

En dan... aan het werk! De eerste PLUG Den Haag uitdaging was hoe er meer kinderen in de voorscholen in de Schilderswijk kunnen instromen, zodat ook zij hun talent kunnen ontwikkelen. We waren te gast bij buurthuis Sam Sam, midden in de Schilderswijk, bij de stichting Jeugdwerk. Een van de PLUG-gers begeleidde een bijeenkomst met 60 moeders uit de wijk. Zij hebben allemaal ideeën bedacht waar mee ze willen proberen kinderen op de voorschool te krijgen. Elf ervan gaan ook actief de wijk in. Er komt mogelijk een tv nieuwssite, een folder in vijf talen (via vertalers, mensen uit het Plug netwerk). En via het PLUG-netwerk is er ook contact met de wethouder gelegd.

Inmiddels communiceren we via mail, blogs's, Facebook (open community), LinkedIn en er zal vast ook nog wel eens iemand twitteren. Op zoek naar de volgende uitdaging en energyboost voor de stad en voor onszelf. We 'zwermen' inmiddels op een volgende locatie: het Koorenhuis. De uitdaging: nieuwe perspectieven in tijden van terugvallende overheidssubsidies. Oké, geen vrijwilligerswerk maar wel PLUG... en toen las ik het in een wiki... ik behoor tot de pragmatische Generatie...

Leonie Thush is inwoner van Den Haag en PLUG-ger

Pragmatische Generatie

"Beschikken over een groot zelfvertrouwen en zijn van jongens af aan gewend hun eigen weg te kiezen. Bouwen liever hun eigen structuren in plaats van de gevestigde machtsstructuren aan te vallen. Hechten minder waarde aan individualisme maar geven meer waarde aan solidariteit en een goed sociaal leven. Vertonen een toenemende politieke activiteit..."

(Bron: Managementscope)

Teun Hofmeijer

Projectleider Nieuw Nabaorschap (SidS) en bestuurslid van Code 2.0, beroepsvereniging voor opbouwworkers en wijkontwikkelaars

Veel spullen, weinig hoop

Door de opgestapelde dozen en volle Albert Heijn zakken is het manoeuvreren in de gang lastig. Voorzichtig worm ik me erlangs. Het stinkt in dit huis. Een bekende geur die maar niet went. Die van oud zweet, honden en sigarettenrook. De geur van multi-problemen. Een leven vol chaos en gebrek aan geld. 'Waar haalt ze dan toch al die zoot dan vandaan', vraag ik me af.

De hoek om en ineens sta ik in de woonkamer. Meer vuilniszakken, een zwart aangekoekte keuken en dikke, penetrante lucht. Een vette hond blaft naar me. Wat doet hij? Hij zeikt toch niet op het parket? Toch wel. "Niet doen Darian! Hee! Darian, doe es effe niet!", raspt Rita vanaf haar stekkie bij de asbak op tafel. Het beest gaat verder met het legen van zijn blaas. Zij steekt nog een sigaret op.

Dit gezin is best in staat om deze spoedverhuizing zelf te organiseren, had de hulpverlenende instantie me op het hart gedrukt. Echt geen begeleiding nodig. De betreffende casemanager kon sowieso onmogelijk aanwezig zijn. Die had een snipperdag. Het was trouwens wel urgent. Want de dag erna zouden ze eruit moeten. Een busje en wat handjes voor de grote spullen waren de enige twee dingen die nog ontbraken. Betaling kwam wel in orde. Daar moest volgende week maar eens naar gekeken worden.

Afgaand op de organisatorische protocollen, hadden de lichten allemaal op rood gestaan. Toch had ik deze verhuizing met mijn klussenteam aangenomen. Maar waarom eigenlijk? Was het medeleven? Kwam het omdat er kinderen in het spel waren? Wilde ik het ongelijk van de hulpverlening aantonen? Staande in deze smerige, lawaaiige woonkamer kan ik de reden me niet meer voor de geest halen.

"Die dingen naar het schuurtje achter", blaft Rita eenmaal bij de nieuwe woning aangekomen. "Binnen is geen plek meer." We staan voor een woning die bijna twee keer zo klein is als de oude. De muren niet gesausd, geen vloerbedekking en overal spullen. Lekkere nieuwe start. Een jaar geleden was ze ook verhuisd. Het was haar nog niet gelukt om al die dingen uit te zoeken en rommel weg te gooien. Nu is daar eindelijk tijd voor, hoopt ze. Eerst eens een sigaretje.

Aan het eind van de dag is de oude woning praktisch leeg. Het is stil in het busje onderweg terug. De mensen van het klussen-team staan voor zich uit. Ze vragen zich waarschijnlijk af wat ze zojuist hebben gezien en meegeemaakt. En hoe ze dat moeten plaatsen. Ik zoek naar een luchttige opmerking. Maar vind hem niet.